Editura UNIVERS

„Nu este narațiune în care Simone de Beauvoir să nu uzeze de elemente autobiografice, [...] În *O moarte ușoară* Simone de Beauvoir descrie împrejurările morții mamei sale, fără să adauge sau să scadă nimic, urmărind doar să sugereze, într-o experiență reală, personală, un sens al morții. Spun *sens* și nu *filozofie*, pentru că această concentrată narațiune este una din cele mai puțin teziste ale autoarei și, în ea, «coincidența romanului cu filozofia» după expresia lui Gaetan Picon este, surprinzător, mai puțin evidentă decît oriunde."

NICOLAE MANOLESCU

Lei 2,50

SIMONE DE BEAUVOIR • O MOARTE UȘOARĂ

197

1972

SIMONE DE BEAUVOIR

O MOARTE UȘOARĂ

COLECȚIA MERIDIANE

Desenul copertei de *Pătru George*

Simone de Beauvoir

UNE MORT TRÈS DOUCE

Simone de Beauvoir

O moarte ușoară

povestire

În românește de
FLORICA-EUGENIA CONDURACHI
Prefață de NICOLAE MANOLESCU

Editura UNIVERS

București, 1972

LITERATURA FĂRĂ FICȚIUNE

SIMONE de Beauvoir e cunoscută deocamdată la noi mai ales prin întîia parte a unui ciclu autobiografic, *Amintirile unei fete cuminți* (traducere Anda Boldur, 1965) ; restul acestui ciclu *(Puterea vîrstei* și *Puterea lucrurilor)*, romanele și narațiunile scurte, în sfîrșit, eseurile își așteaptă încă versiunea românească. O bună prezentare a întregii opere a prozatoarei ne-a dat Silvian Iosifescu în prefața la *Amintirile unei fete cuminți*, pe ideea caracterului preponderent memorialistic al acestei opere. Și, într-adevăr, nu este narațiune în care Simone de Beauvoir să nu uzeze de elemente autobiografice (spre a se zugrăvi pe sine sau spre a compune minuțioase tablouri ale lumii prin care a trecut). Romanele ei amestecă ficțiunea cu memoriile. Ciclul autobiografic nu este decît împingerea la limită a interesului pentru evenimentele reale ale vieții autoarei. *O moarte ușoară*, care apare astăzi, în traducerea fidelă și suplă, plină de nerv, a Floricăi-Eugenia Condurachi, învederează și ea același interes : Simone de Beauvoir descrie împrejurările morții mamei sale,

fără să adauge sau să scadă nimic, urmărind doar să sugereze, într-o experiență, reală, personală, un sens al morții. Spun sens și nu *filozofie,* pentru că această concentrată narațiune este una din cele mai puțin teziste ale autoarei și, în ea, „coincidența romanului cu filozofia", după expresia lui Gaëtan Picon (*Panorama de la nouvelle littérature française,* p. 126), este, surprinzător, mai puțin evidentă decît oriunde. Nu despre moarte e vorba aici, ci despre o *anumită* moarte, concretă, precisă, în toate detaliile. „De ce moartea mamei m-a zdruncinat atît de tare?" — se întreabă la un moment dat autoarea. Răspunsul la această întrebare constituie numai în parte narațiunea Simonei de Beauvoir, care-și pune problema morții traversînd o experiență foarte vie și adevărată, fără să generalizeze, fără, cu alte cuvinte, acea perspectivă prestabilită pe care i-ar dicta-o existențialismul gîndirii ei. Gaëtan Picon izola cîteva fraze pe care romanele scriitoarei — compuneri fictive ori memorialistice — păreau a le ilustra și una din fraze era tocmai : sensul pe care îl poate avea o viață omenească este inseparabil de condiția noastră de ființă muritoare. Iată că, într-o povestire care-și ia ca subiect moartea însăși, caracterul ilustrativ nu mai apare, și Simone de Beauvoir se mărginește să transcrie ultimele săptămîni din viața mamei sale într-un fel documentar minuțios și zguduitor al morții, renunțînd (nu, desigur, cu desăvîrșire) să tragă din el consecințe teoretice. M-ar putea contrazice doar frazele care încheie romanul, dacă nu s-ar găsi, mai ales în acestea, un sens al morții ca experiență umană particulară (nu generală), al morții ca accident și ca violență nemeritată. Desigur, existențialismul a marcat totdeauna acest sens individual al sfîrșitului, încît cuvintele lui Perken din *Calea regală* a lui Malraux constituie o anticipație : „Nu există moarte... Numai... *eu... eu... care-o să mor...*". Dar Simone de Beauvoir refuză acum să lege moartea

de *condiția* omului: „Omul nu moare, scrie ea, pentru că s-a născut, nici pentru că a trăit, nici de bătrînețe. Moare de *ceva.*" Fiecare om moare de propria moarte care reprezintă, pentru el, o împrejurare imprevizibilă, aproape o întîmplare: „Un cancer, o embolie, o congestie pulmonară: e la fel de brutal și imprevizibil ca oprirea unui motor în plin zbor (...). Nu există moarte naturală: nimic din ceea ce i se întîmplă omului nu este vreodată natural, fiindcă prezența lui pune lumea sub semnul îndoielii. Toți sîntem muritori: dar pentru fiecare moartea este un accident și — chiar dacă o cunoaște și o primește — o violență nemeritată."

Am insistat asupra acestei concluzii nu spre a remarca abaterea (ori confirmarea) de către narațiunea Simonei de Beauvoir a perspectivei existențialiste, chestiunea ar fi prea complicată în limitele acestei simple prefețe. Mi se pare însă că relativizarea ideii de moarte face posibilă, aici, depășirea romanului *à thèse:* literatura presupune totdeauna și mai mult și mai puțin decît reflecția asupra condiției umane în general. Un roman nu ne vorbește pur și simplu despre moarte, ci, neapărat, despre o *anumită* moarte; nu moartea naturală a omului este obiectul unei astfel de cărți, ci, neapărat, moartea ca accident și ca violență nemeritată.

Nu omul care moare; dar, *cineva* care moare de *ceva.* Și acest cineva este mama scriitoarei. Cauza? Cancerul. Narațiunea se constituie ca o radiografie fidelă, precisă, minuțioasă a declanșării și a evoluției bolii. Orice ficțiune pare eliminată. Personajele își păstrează pînă și numele. Locurile — Parisul, străzile, clinica — pot fi recunoscute. Simone de Beauvoir ține un jurnal al morții mamei ei, dă la iveală amănuntele cele mai intime, fără inutile scrupule și fără menajamente. Cruzimea medicală a notației — iată ceea ce ne izbește de la primele pagini. Moartea e pusă într-un cadru strict, explicată științific. Nimic „literar", nici o concesie.

Într-un stil perfect — laconic, nervos, intelectual — sînt evocate clipele cele mai tulburătoare sau cele mai penibile ale bolii. Nu este refuzată doar perspectiva general filozofică, dar chiar și aceea literară a morții. Un om anumit moare: un caz, un accident, o împrejurare anumită. Cum se comportă el? Cum se comportă cei din jurul său? Care sînt limitele medicinei în fața inevitabilului Ce valoare are trecutul acestui om în raport cu moartea? Autoarea analizează cu luciditate totul, fără pudoare, scriind un jurnal și un reportaj despre moarte. Ea face aproape un experiment. *O moarte ușoară* are ceva dintr-o fișă medicală în care se rețin detaliile bolii; o fișă, desigur, în care observațiile nu privesc exclusiv trupul, ci și sufletul pacientei.

În cele din urmă, „literatura fără ficțiune" a Simonei de Beauvoir (și nu doar a ei) indică o criză a conceptului însuși de literatură, tradusă prin neîncredere în imaginație. Memorialistica, jurnalul, reportajul sînt tot atîtea forme de refuz al fictivului; tot atîtea expresii ale neîncrederii în imaginar. Romanele de succes în Occident, în ultimele decenii, nu mai sînt decît rareori „istorii" fictive; de cele mai multe ori ele pornesc din evenimente reale. La noi fenomenul a putut fi observat înainte de război, într-o parte a mișcării avangardiste (care cultiva reportajul) și, după 1930, în opera unor scriitori preocupați de autenticitate, de sinceritate. Camil Petrescu, Anton Holban, Mircea Eliade, M. Sebastian scriau, în deceniul al patrulea, cam în felul în care scrie astăzi Simone de Beauvoir, o literatură a experiențelor personale, chiar dacă păstrau, spre deosebire de prozatoarea franceză, cîteva din iluziile, ca să nu zic din miturile literaturii ca transfigurare și ca invenție. La Simone de Beauvoir (mai cu seamă în *O moarte ușoară)* dispar și ultimele convenții „literare". Ne putem, desigur, întreba ce pierde sau cîștigă din această exagerare literatura însăși. Sau dacă ea se va întoarce vreodată la modurile imaginarului. Profeții nu se pot

face. Dar nu rămîne mai puţin evident faptul că literatura va trebui să găsească resursele necesare ieşirii din criză : e discutabil dacă ea va redescoperi una ori alta din vechile forme, din vechea retorică, din vechiul stil ; dar e cu neputinţă să continue a se confunda cu documentarul, lipsindu-se de forţa ei cea mai mare care este tocmai imaginaţia. Alte forme ale imaginarului, neîndoielnic, decît la romancierii secolului trecut ; dar, în orice caz, forme ale imaginarului, în lipsa cărora arta se condamnă la o supunere zadarnică faţă de o lume de obiecte pe care, cîndva, ştia s-o stăpînească şi s-o organizeze, să-i dea sensul pe care voia să i-l dea, s-o facă semnificativă. Literatura modernă (şi Simone de Beauvoir, ca întreaga ei generaţie) a început prin a sfărîma convenţiile literare tradiţionale, prin a nu mai fi literatură ; dar, pentru a supravieţui, ea trebuie să-şi creeze convenţiile proprii, să redevină literatură.

NICOLAE MANOLESCU

Surorii mele

Do not go gentle into that good night.
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light...[1]

DYLAN THOMAS

---

[1] Nu intra domol în noaptea-aceasta bună.
Bătrînețea ar trebui să se mistuie de mînie, la căderea zilei;
Furie, furie împotriva morții luminii.

JOI 24 octombrie 1963, la ora patru după-amiază, mă aflam la Roma, în camera mea din hotelul Minerva ; trebuia să mă întorc acasă a doua zi, cu avionul, și îmi făceam ordine prin hîrtii cînd a sunat telefonul. Bost mă chema de la Paris : „Mama dumitale a suferit un accident", îmi spuse el. M-am gîndit : a fost lovită de o mașină. Se urca foarte greu pe trotuar, sprijinindu-se în baston, și o mașină a dat peste ea. „A căzut în odaia de baie ; și-a fracturat colul femurului", îmi spuse Bost. Locuia în același imobil cu ea. Cu o zi în urmă, pe la ora zece seara, urcînd scările împreună cu Olga, remarcaseră trei persoane înaintea lor : o femeie și doi agenți de poliție. „Mai avem două etaje și jumătate", spunea femeia. I

se întîmplase ceva doamnei de Beauvoir? Da. Căzuse. Timp de două ore se tîrîse pe podea pînă să ajungă la telefon; îi ceruse unei prietene, doamna Tardieu, să spargă ușa. Bost și Olga însoțiseră grupul pînă la apartament. O găsiseră pe mama, pe jos, în capotul ei roșu de catifea reiată. Doctorița Lacroix, care locuiește în aceeași casă, a pus diagnosticul: fractură a colului femural; transportată la serviciul de urgență al spitalului Boucicaut, mama petrecuse noaptea într-un salon comun. „Dar o voi duce la clinica C", îmi spuse Bost. „Acolo face operații unul dintre cei mai buni chirurgi de oase, profesorul B. A protestat, i-a fost teamă că o să vă coste prea mult. Pînă la urmă însă am izbutit s-o conving."

Biata mama! Dejunasem cu ea după înapoierea de la Moscova, cu cinci săptămîni în urmă; ca de obicei, arăta rău la față. Fusese o vreme, nu prea îndepărtată, cînd se mîndrea că nu-și arată vîrsta; acum nimeni nu se mai putea înșela: era o femeie de șaptezeci și șapte de ani, foarte ofilită. Artroza șoldurilor, care se declarase după război, se agravase în fiecare an tot mai mult, în ciuda curelor la Aix-les-Bains și a masajelor: ca să înconjure un corp de case îi trebuia o oră întreagă. Avea dureri, dormea prost, cu toate că înghițea zilnic șase pilule de aspirină. De doi sau trei ani, mai ales din iarna trecută, am observat

mereu că are cearcăne violete, nasul subțiat, obrajii scofîlciți. Nimic grav, spunea medicul ei, doctorul D. : tulburări ale ficatului, lene intestinală ; îi prescria cîteva doctorii, dulceață de tamarin împotriva constipației. În ziua aceea n-am fost deloc mirată că se simțea „hodorogită“ ; m-a întristat însă că petrecuse o vară proastă. S-ar fi putut duce undeva să stea la un hotel sau într-o mînăstire care primea oameni în pensiune. Dar ea credea că avea să fie invitată, ca în toți anii, la Meyrignac, de către vară-mea Jeanne, și la Scharrachbergen, unde stătea sora mea. La amîndouă intervenise cîte ceva. Rămăsese în Parisul gol, unde ploua. „Eu, care n-am avut niciodată gînduri negre, de data asta am avut“, mi-a spus ea. Din fericire, la scurtă vreme după întîlnirea noastră, sora mea a ținut-o în Alsacia două săptămîni. Acum prietenii ei erau în Paris, eu mă întorceam : fără fractura asta, desigur că aș fi găsit-o înviorată. Inima era într-o stare excelentă și avea o tensiune de femeie tînără : nu mi-a fost niciodată teamă că va avea un accident brutal.

Pe la ora șase i-am telefonat la clinică. Am anunțat-o că vin acasă și îi voi face o vizită. Mi-a răspuns cu o voce nesigură. Profesorul B. a luat aparatul : urma să o opereze sîmbătă dimineață.

„M-ai lăsat două luni fără nici o scrisoare !“ îmi spuse cînd mă apropiai de patul ei. Am pro-

testat : între timp ne văzusem, îi scrisesem de la Roma. Mă ascultă cu un aer neîncrezător. Fruntea și mîinile îi ardeau ; gura, puțin strîmbată, articula cuvintele cu greutate și în capul ei ideile erau cam învălmășite. Era un efect al șocului ? sau, dimpotrivă, căderea îi fusese provocată de un mic atac ? Totdeauna avusese un tic. (Nu, nu totdeauna, ci de multă vreme. De cînd ?) Clipea din ochi, sprîncenele i se ridicau, fruntea i se încrețea. În timpul vizitei mele, această agitație nu încetă nici o clipă. Și, cînd cădeau, pleoapele-i netede și bombate îi acopereau în întregime globul ochilor. Doctorul J., un asistent, intră o clipă : operația era inutilă, femurul nu se deplasase, după trei luni de odihnă se va suda din nou. Mama păru ușurată. Povesti, de-a valma : sforțările să ajungă la telefon, neliniștea ei ; drăgălășenia lui Bost și a Olgăi. Fusese dusă la Boucicaut în capot, fără nici un bagaj. A doua zi Olga îi adusese obiectele de toaletă, apă de colonie, o lizeuză frumoasă de lînă albă. La mulțumirile ei, Olga îi răspunsese : „Dar, doamnă, o fac din afecțiune." Mama repetă de mai multe ori, cu aer visător și pătruns : „Mi-a spus : o fac din afecțiune."

„Părea atît de încurcată că ne deranjează, era nemăsurat de recunoscătoare față de ceea ce făceau oamenii pentru ea, că ți se rupea inima", mi-a spus Olga seara. Îmi vorbi cu indignare de

doctorul D. Jignit că fusese chemată doctoriţa Lacroix, refuzase să treacă s-o vadă pe mama la Boucicaut, joi. „Am stat douăzeci de minute legată de telefon, îmi spuse Olga. După şocul acela, după o noapte de spital, mama dumitale ar fi avut nevoie să fie îmbărbătată de medicul ei obişnuit. Dar el n-a vrut să ştie de nimic.“ Bost nu credea că mama ar fi avut un atac : cînd o ridicase de jos, era puţin rătăcită, dar lucidă. Totuşi, se îndoia că se va restabili în trei luni : în sine, fractura colului femural este un lucru lipsit de gravitate ; dar statul în pat vreme îndelungată provoacă escare, şi, la bătrîni, ele nu se mai vindecă. Poziţia culcată oboseşte plămînii : bolnavul poate face o pneumonie de pe urma căreia să moară. N-am fost prea emoţionată. În ciuda infirmităţii ei, mama era voinică. Şi, la urma urmelor, avea o vîrstă la care te poţi aştepta să moară.

Bost o înştiinţase pe sora mea, cu care am avut o lungă conversaţie la telefon : „Mă aşteptam la una ca asta !“ îmi zise ea. În Alsacia, mama i se păruse atît de îmbătrînită, atît de slăbită, încît îi spusese lui Lionel : „Nu mai apucă iarna.“ Într-o noapte mama avusese violente dureri abdominale : fusese cît pe ce s-o ducă de urgenţă la spital. Dar, a doua zi dimineaţă, îşi revenise. Şi, cînd au condus-o cu maşina, „încîntată, ferme-

cată" — cum spunea — de șederea ei, își recăpătase puterile și veselia. Totuși, în mijlocul lunii octombrie, cam cu vreo zece zile înainte de accident, Francine Diato o chemase pe sora mea: „Adineauri am dejunat acasă la mama ta. Arăta atît de rău încît am vrut să te previn." Venind îndată la Paris, cu un fals pretext, sora mea a dus-o la un radiolog. După examinarea clișeelor, medicul mamei afirmase categoric: „Nu e nici un motiv să vă îngrijorați. Pe intestin s-a format un fel de pungă, o pungă fecală, care îngreunează evacuarea. Și, pe urmă, mama dumneavoastră mănîncă prea puțin, lucru care aduce după sine asemenea carențe: însă nu se află în pericol." O sfătuise pe mama să se hrănească mai bine și îi dăduse niște medicamente noi, foarte puternice. „Totuși, eram îngrijorată, mi-a spus Poupette. Am implorat-o pe mama să angajeze o soră de noapte. N-a vrut niciodată una ca asta: nu suporta ideea ca o necunoscută să doarmă cu ea în casă." Poupette și cu mine căzurăm de acord să vină la Paris peste două săptămîni, în momentul cînd trebuia să plec la Praga.

A doua zi, gura mamei tot mai era deformată și tot mai vorbea împiedicat. Pleoapele lungi îi ascundeau ochii și sprîncenele tresăreau. Brațul drept, pe care și-l rupsese acum douăzeci de ani căzînd de pe bicicletă, se vindecase prost; în că-

derea ei recentă se lovise la braţul stîng: acum, abia le putea mişca. Din fericire, era îngrijită cu o solicitudine minuţioasă. Camera dădea spre o grădină, departe de zgomotele străzii. Patul fusese mutat şi aşezat la peretele paralel cu fereastra, aşa încît telefonul, fixat în zid, se afla la îndemînă. Cu bustul sprijinit în perne, mai mult şedea decît era culcată: plămînii nu riscau să obosească. Salteaua pneumatică, legată de un aparat electric, vibra şi o masa: astfel escarele vor fi evitate. În fiecare dimineaţă, o kinesiterapeută îi punea în mişcare picioarele. Primejdiile semnalate de Bost păreau să fie conjurate. Cu glasul ei puţin adormit, mama îmi spuse că o îngrijitoare îi tăia carnea, o ajuta să mănînce şi că mesele erau excelente. Pe cînd la Boucicaut i se dăduse cîrnaţi cu mere! „Cîrnaţi! unor oameni bolnavi!“ Vorbea mai mult decît ziua trecută. Depăna cele două ore de nelinişte în care se tîrîse pe jos, întrebîndu-se dacă va izbuti să prindă firul telefonului şi să tragă aparatul lîngă ea. „Într-o zi, i-am spus doamnei Marchand, care trăieşte şi ea singură: Ferice de noi că avem telefon. Şi ea mi-a răspuns: Mai trebuie să şi ajungi pînă la el.“ Cu un ton sentenţios, mama repetă de cîteva ori aceste ultime cuvinte; adăugă: „Dacă n-aş fi izbutit, mă duceam pe copcă“.

Ar fi putut țipa destul de tare ca să fie auzită ? Nu, fără îndoială. Mi-am închipuit disperarea ei. Credea în cer ; dar în ciuda vîrstei, a infirmităților, a slăbiciunilor, se agăța cu îndîrjire de pămînt și avea o groază animalică de moarte. Îi povestise surorii mele un coșmar pe care îl avea adesea : „Parcă sînt urmărită, eu alerg, alerg, și mă poticnesc de un zid ; trebuie să sar peste zid și nu știu ce se află dincolo ; mi-e frică." Îi mai spusese : „Moartea în sine nu mă înspăimîntă : mi-e frică de salt". În vreme ce se tîra pe podea, crezuse că venise clipa să sară dincolo. Am întrebat-o : „Te-ai lovit rău cînd ai căzut ? — Nu. Nu-mi aduc aminte. Nu mă durea nimic." Deci, și-a pierdut cunoștința, m-am gîndit. Își amintea că amețise ; cu cîteva zile mai înainte, adăugă ea, după ce luase unul din medicamentele noi, simțise că n-o mai țin picioarele : abia avusese vreme să se întindă pe divan. Mă uitai cu neîncredere la sticluțele pe care ceruse să i le aducă de acasă — împreună cu diferite alte obiecte — vara noastră mai tînără, Marthe Cordonnier. Ținea să-și continue tratamentul : era oare nimerit ?

Profesorul B. veni să o vadă pe la sfîrșitul zilei și l-am urmat în coridor : după ce se va restabili, îmi spuse el, mama nu va umbla mai greu decît înainte : „Va putea să-și ducă mai departe

viața ei măruntă". Credea că a avut o sincopă? Nu credea nimic. Păru descumpănit cînd l-am înștiințat că suferă de tulburări intestinale. De la spitalul Boucicaut se semnalase o fractură a colului femural și el se oprise aici. Îi va trimite un specialist în medicină generală să o examineze.

„Vei umbla la fel ca mai înainte, îi spusei mamei. Îți vei putea relua felul tău de viață. — Ah! nu mai pun piciorul în apartamentul acela. Nu vreau să-l mai văd. Niciodată. Pentru nimic în lume!"

Apartamentul acela: de care fusese atît de mîndră! Nu-l mai putea suferi pe cel din strada Rennes, pe care tatăl meu, care începuse să îmbătrînească și devenise ipohondru, îl umplea cu izbucnirile lui de proastă dispoziție. După moartea lui — urmată la scurtă vreme de cea a bunicii — mama a vrut să rupă cu amintirile. Cu cîțiva ani mai înainte una dintre prietenele ei se mutase într-un atelier, și mama fusese uluită de asemenea modernism. Din motivele știute, în '42 se găseau ușor locuințe și astfel își putu realiza visul: închirie un studio cu o loggia, în strada Blomet. Vîndu biroul de lemn de păr afumat, sufrageria Henri II, patul nupțial, pianul cu coadă; își păstră celelalte mobile și o bucată din vechea mochetă roșie. Agăță pe pereți tablouri făcute de sora mea. În odaia ei își așeză un divan. Pe

atunci urca și cobora voioasă scara interioară. De fapt, locul acela nu mi se părea prea vesel : situat la etajul al doilea, primea prea puțină lumină, în ciuda ferestrelor largi. În odăile de sus — cameră de dormit, bucătărie, odaie de baie — era veșnic întuneric. Acolo stătea mama de cînd fiecare treaptă îi smulgea un geamăt. În douăzeci de ani, pereții, mobilele, covorul, totul se murdărise și se uzase. Mama își făcuse planul să se retragă într-o casă de odihnă cînd, în 1960, imobilul trecuse în mîinile altui proprietar și ea se crezuse amenințată cu evacuarea. Nu găsise nimic care să-i fie pe plac și apoi se legase de casa ei. Aflînd că proprietarul nu avea dreptul s-o gonească, rămăsese în strada Blomet. Dar acum, prietenele ei și cu mine urma să-i căutăm o casă de bătrîni plăcută în care să se instaleze de îndată ce se va vindeca : „Nu te vei mai întoarce în strada Blomet, îți făgăduiesc", îi spusei.

Duminică tot mai avea ochii pe jumătate închiși, memoria adormită și cuvintele îi ieșeau din gură ca niște picături păstoase. Mi-a descris din nou „calvarul" ei. Cu toate acestea ceva o reconforta : faptul că fusese transportată în această clinică ale cărei virtuți le supraestima. „La Boucicaut, m-ar fi operat ieri ! Aici, se pare că este cea mai bună clinică din Paris." Și cum nu simțea deplină plăcerea de-a aproba decît dacă era

dublată de o condamnare, adăugă, făcînd aluzie la un spital din vecinătate: „E mult mai bună decît clinica G. Mi s-a spus că G. nu e deloc o clinică bună!"

„De multă vreme n-am mai dormit atît de bine noaptea", îmi spuse luni. Își recăpătase chipul normal, o voce limpede și ochii ei vedeau. Amintirile i se înșiruiau în ordine. „Trebuie să-i trimitem niște flori doctoriței Lacroix." I-am făgăduit să mă ocup de asta. „Și agenții? N-ar trebui să le dăm și lor ceva? Doar i-am deranjat." N-a fost ușor să-i mut gîndul. S-a sprijinit de perne, m-a privit drept în ochi și mi-a spus cu hotărîre în glas: „Vezi tu, am abuzat; m-am obosit prea tare; ajunsesem la capătul puterilor. Nu voiam să admit că sînt bătrînă. Dar trebuie să știi să privești lucrurile în față; peste cîteva zile împlinesc șaptezeci și opt de ani, o vîrstă respectabilă. Trebuie să mă organizez în consecință. Voi întoarce o pagină."

Am privit-o cu admirație. Se încăpățînase multă vreme să se creadă tînără. Într-o zi, la o frază inabilă a ginerelui ei, răspunsese cu iritare în glas: „Știu că sînt bătrînă și lucrul acesta îmi este îndeajuns de neplăcut, de aceea nu vreau să mi-l tot amintiți". Deodată, ivindu-se din negura în care plutise timp de trei zile, găsea pu-

terea să-şi înfrunte, lucidă şi hotărîtă, cei şaptezeci şi opt de ani. „Voi întoarce o pagină."

Întorsese o pagină, cu un curaj uimitor, după moartea tatălui meu. Durerea ei fusese cumplită. Dar nu se lăsă înnămolită în trecut. Profitase de libertatea regăsită pentru a-şi reconstrui o existenţă potrivită gusturilor sale. De pe urma tatii nu-i rămăsese nici un ban şi avea cincizeci şi patru de ani. Dădu nişte examene, făcu stagii şi obţinu un certificat care îi îngăduia să lucreze ca ajutor de bibliotecară în serviciile Crucii-Roşii. Învăţă din nou să meargă pe bicicletă pentru a se duce la slujbă. După război, plănuia să facă croitorie la domiciliu. Pe atunci eram în stare să o ajut. Dar nu-i plăcea să stea degeaba. Dornică să trăiască în sfîrşit după placul ei, inventase o sumedenie de activităţi. Se ocupase benevol de biblioteca unui preventoriu, din apropierea Parisului, apoi de aceea a unui cerc catolic din cartierul ei. Îi plăcea să mînuie cărţile, să le învelească, să le claseze, să ţină fişe, să dea sfaturi cititorilor. Studia germana, italiana, îşi perfecţiona engleza. Broda în aşezămintele de binefaceri, participa la tîrguri de caritate, urmărea conferinţe. Îşi făcuse un mare număr de prietene noi ; de asemenea reînnodase legăturile cu vechile cunoştinţe şi cu rudele pe care morocăneala tatălui meu le îndepărtase. Făcea reuniuni vesele în studioul

ei. În sfîrşit avusese putinţa să-şi satisfacă una dintre dorinţele cele mai aprige: să călătorească. Luptase pas cu pas împotriva anchilozei care îi înţepenea picioarele. Se dusese s-o vadă pe sora mea la Viena, la Milano. Vara, bătea cu paşi mărunţi străzile din Florenţa şi Roma. Vizita muzeele din Belgia şi din Olanda. În ultima vreme, aproape paralizată, renunţase să mai cutreiere lumea. Dar, cînd nişte prieteni sau rude o invitau la ţară ori în provincie, nimic n-o putea opri: fără să şovăie se lăsa căţărată în tren de controlorul de bilete. Cea mai mare bucurie a ei era să se plimbe cu automobilul. Nu de mult, nepoata sa, Catherine, o dusese la Meyrignac, noaptea, într-un Citroën de doi cai putere: peste 450 de kilometri. Coborîse din maşină proaspătă ca o floare.

Vitalitatea mamei mă minuna şi îi respectam vitejia. De ce, îndată după ce îşi recăpătase graiul, rostea cuvinte care mă îngheţau? Evocînd noaptea petrecută în spitalul Boucicaut, îmi spuse: „Ştii cum sînt femeile din popor: gem toată ziua." „Infirmierele nu lucrează în spitale decît pentru bani. Aşa că..." Erau fraze obişnuite, mecanice ca respiraţia, însufleţite totuşi de conştiinţa ei: cu neputinţă de auzit fără jenă. Mă întristam de contrastul dintre adevărul trupului său suferind şi năzbîtiile care îi împuiau capul.

Kinesiterapeuta se apropie de pat, dădu la o parte cearşaful, apucă piciorul stîng al mamei : cămaşa de noapte i se ridicase şi ea îşi arăta cu indiferenţă burta flască, încreţită de riduri mărunte, şi pubisul pleşuv. „Nu mai am nici pic de ruşine", spuse cu uimire. „Ai dreptate", îi răspunsei. Dar mi-am întors capul, părînd absorbită în contemplarea grădinii. La vederea sexului mamei, am avut un şoc. Nici un trup nu exista mai puţin — nu exista mai mult — pentru mine. Copil fiind, l-am adorat ; în adolescenţă, mi-a inspirat o repulsie amestecată cu nelinişte ; e clasic ; şi mi s-a părut firesc că şi-a păstrat acest dublu caracter respingător şi sacru : un tabu. Cu toate acestea, m-a mirat violenţa simţămîntului neplăcut ce mă cuprinsese. Consimţirea nepăsătoare a mamei îl agrava ; renunţa la interdicţii, la consemnele care au oprimat-o toată viaţa ; în asta o aprobam. Numai că trupul ei, redus dintr-o dată prin această renunţare la a nu mai fi decît un trup, nu se mai deosebea de nişte resturi omeneşti : o biată carcasă fără apărare, palpată, manipulată de mîini profesionale, în care viaţa părea că nu se prelungeşte decît printr-o inerţie stupidă. Pentru mine, mama existase totdeauna şi niciodată nu mă gîndisem serios că într-o zi, curînd, va dispărea. Sfîrşitul ei se situa, ca şi naşterea ei, într-un timp mitic. Cînd îmi spuneam :

are o vîrstă la care te poţi aştepta să moară, înşiram cuvinte goale, ca atîtea alte cuvinte. Pentru prima dată, vedeam în ea un cadavru în devenire.

A doua zi de dimineaţă, m-am dus să cumpăr cămăşile de noapte recomandate de infirmiere: scurte, altfel sub fese se formează cute care provoacă escare. „Vreţi cămăşuţe? sau *baby-doll?*" mă întrebau vînzătoarele. Pipăiam o lenjerie spumoasă, la fel de frivolă ca şi denumirea ei, cu nuanţe dulci, făcute pentru corpuri tinere şi vesele. Era o zi frumoasă de toamnă, cu cer albastru: umblam printr-o lume plumburie şi mi-am dat seama că accidentul mamei mă impresionase mai mult decît aş fi crezut. Nu ştiam prea bine de ce. Prin el fusese smulsă din cadrul, din rolul ei, din imaginile încremenite în care o întemniţasem. O recunoşteam în această bolnavă culcată în pat, dar nu recunoşteam mila, nici acest soi de tulburare pe care îl trezea în mine. În cele din urmă m-am hotărît să cumpăr nişte cămăşi „trei sferturi", roz, cu picăţele albe.

Doctorul T., care supraveghea starea generală a mamei, veni să o vadă în timpul vizitei mele. „Se pare că mîncaţi prea puţin? — Astă-vară eram bîntuită de gînduri negre. N-aveam curajul să mănînc. — Vă plictisea să gătiţi? — Mai bine spus, îmi preparam feluri gustoase şi după aceea

nu mă atingeam de ele. — Ah! atunci nu era vorba de lene: vă pregăteați feluri gustoase?" Mama s-a concentrat: „Odată, mi-am făcut un sufleu de brînză: după ce am gustat de două ori, nu mi-a mai trebuit. — Înțeleg", a spus medicul zîmbind condescendent.

Doctorul J., profesorul B., doctorul T.: îmbrăcați la patru ace, pomădați, spilcuiți, se aplecau foarte de sus spre această bătrînă cu părul nepieptănat, ușor înspăimîntată; niște domni. Recunoșteam la ei acel aer de importanță derizorie pe care îl au magistrații de la Curtea cu Juri dinaintea unui acuzat al cărui cap este în joc. „Vă pregăteați feluri gustoase?" Nu s-ar fi cuvenit să zîmbească atunci cînd mama se întreba cu o încrezătoare bunăvoință: era în joc sănătatea ei. Și cu ce drept B. îmi spusese: „Va putea să-și ducă mai departe viața ei *măruntă*"? Îi respingeam felul de a măsura lucrurile. Cînd din gura mamei simmele vorbea „elita", mă zbîrleam; dar mă simțeam solidară cu infirma țintuită în patul acesta și care lupta pentru a goni paralizia, moartea.

În schimb nutream simpatie față de infirmiere; legate de bolnavă prin familiaritatea creată de corvezi, pentru ea umilitoare, pentru ele respingătoare, interesul pe care i-l arătau avea cel puțin aparența prieteniei. Tînără, frumoasă, competentă, domnișoara Laurent, kinesiterapeuta, știa

să o încurajeze pe mama, să-i insufle încredere, să o aline, fără să-şi dea aere de superioritate.

„Mîine vi se va face radiografia stomacului", încheie doctorul T. Mama se agită: „În cazul acesta îmi veţi da să înghit medicamentul acela îngrozitor. — Nu-i chiar atît de îngrozitor! — Oh! ba da!" Rămasă singură cu mine, mi se plînse: „Nu ştii cît e de rău! are un gust scîrbos! — Nu te mai gîndi de pe acum." Dar ea nu se putea gîndi la nimic altceva. De cînd intrase în clinică, hrana era principala ei preocupare. Totuşi neliniştea sa copilărească mă uimi. Îndurase fără să crîcnească o mulţime de dureri şi chinuri. Frica de un medicament neplăcut masca o nelinişte mai adîncă? Pe moment nu mi-am pus întrebarea.

Şedinţa de radiografie — stomac, plămîni — s-a petrecut fără complicaţii, mi s-a spus a doua zi, şi totul mergea bine. Cu chipul calm, îmbrăcată într-o cămaşă roz cu picăţele albe şi lizeuza împrumutată de Olga, cu părul strîns într-o coadă groasă, mama nu părea deloc bolnavă. Acum se putea folosi de braţul stîng. Desfăcea un ziar, deschidea o carte, ridica telefonul fără ajutorul cuiva. Miercuri. Joi. Vineri. Sîmbătă. Dezlega cuvinte încrucişate, citea o carte despre *Voltaire îndrăgostit* şi cronica în care Jean de Léry îşi po-

vestește expediția în Brazilia ; răsfoia ziarele *le Figaro, France-Soir.* Veneam în fiecare dimineață ; stăteam un ceas sau două ; nu dorea să mă aibă în preajmă mai mult ; primea numeroase vizite și uneori chiar se plîngea de ele : „Azi a venit prea multă lume." Camera era plină de flori : ciclame, azalee, trandafiri, anemone. Pe măsuța de la căpătîi se adunaseră mormane de cutii cu pastă de fructe, ciocolată, caramele. O întrebam : „Nu te plictisești ? — Oh ! nu !" Descoperea plăcerea de a fi servită, îngrijită, gătită. Înainte făcea un mare efort să se cațere pe un scăunel și de aici să încalece marginea căzii de baie ; a-și trage ciorapii însemna o gimnastică dureroasă. Acum, seara și dimineața, o infirmieră o frecționa cu apă de colonie și o pudra cu talc. I se aducea mîncarea pe o tavă : „E o infirmieră care mă scoate din sărite, îmi spuse. Mă tot întreabă cînd cred că voi pleca. Dar eu nu vreau să plec." Cînd era anunțată că în curînd se va putea așeza într-un fotoliu, că apoi va fi transferată într-o casă de convalescență, se întuneca : „Am să fiu tîrîtă, înghiontită." Uneori, totuși, se interesa de viitorul ei. O prietenă îi vorbise despre un fel de casă pentru bătrîni situată la o depărtare de un ceas de Paris. „Nimeni nu va veni să mă vadă, voi fi mult prea singură !" spuse ea cu un aer nefericit. Am asigurat-o că nu va trebui să

se exileze și i-am arătat lista adreselor pe care le culesesem. Îi plăcea să-și închipuie cum va citi sau va împleti la soare în parcul unei pensiuni din Neuilly. Cu un ușor regret, dar și cu maliție, îmi spunea : „Cei din cartier vor fi dezolați cînd nu mă vor mai vedea. Doamnele de la Cerc îmi vor simți lipsa." Odată îmi declară : „Prea am trăit pentru alții. Acum am să devin ca bătrînele acelea egoiste care nu trăiesc decît pentru ele." Un lucru o îngrijora : „Nu voi mai fi în stare să-mi fac toaleta." Am liniștit-o : o soră, o infirmieră va avea grijă de toate astea. Pînă atunci, se lăfăia cu voluptate într-un pat al uneia dintre „cele mai bune clinici din Paris, cu mult mai bună decît clinica G." Starea sănătății ei era urmărită îndeaproape. În afară de radiografii, i se luase sînge de cîteva ori : totul era normal. Seara, avea puțină febră ; voiam să știu de ce, dar infirmierele păreau să nu dea faptului nici o importanță.

„Ieri am văzut prea multă lume, asta m-a obosit", îmi spuse ea duminică. Era într-o dispoziție proastă. Infirmierele cu care se obișnuise aveau ziua lor liberă ; o novice răsturnase „plosca" plină de urină ; patul, ba chiar și perna, se udaseră. Închidea adesea ochii și amintirile i se încîlceau. Doctorul T. descifra cu greutate clișeele comunicate de doctorul D. și a doua zi era nevoie să i

se facă o nouă radiografie a intestinelor : „Îmi vor da să înghit bariu : e dureros !" îmi spuse mama. „Şi iar mă vor zgîlţîi şi vor face tărăboi : tare aş vrea să fiu lăsată în pace !" I-am strîns mîna umedă, puţin rece : „Nu te mai gîndi de pe acum la asta. Nu fi neliniştită. Neliniştea îţi face rău." Încetul cu încetul s-a înseninat, dar părea mai slabă decît cu o zi în urmă. Nişte prieteni au telefonat şi am răspuns eu. „Vezi ! i-am spus. Nu mai contenesc. Nici regina Angliei n-ar fi mai răsfăţată : flori, scrisori, bomboane, telefoane ! O mulţime de oameni se gîndesc la tine !" Îi ţineam mîna obosită ; ea a rămas cu ochii închişi, dar pe buzele-i triste a înflorit un zîmbet : „Mă iubesc fiindcă sînt veselă."

Aştepta multe vizite luni şi eu aveam treabă. N-am venit decît marţi dimineaţă. Am deschis uşa şi am încremenit locului. Mama, cît era ea de slabă, părea încă şi mai slăbită şi chircită : brăzdată, ofilită, un ciot dintr-un curmei de viţă uscată. Cu un glas uşor rătăcit, murmură : „M-au deshidratat de tot." Aşteptase pînă seara să i se facă radiografia, şi timp de douăzeci de ore nu i se îngăduise să bea. Spălătura cu bariu nu fusese anevoioasă ; dar setea şi iritarea o vlăguiseră. Obrazul i se topise, era crispat de nefericire. Ce spuneau radiografiile ? „Noi nu ştim să le citim", mi-au răspuns infirmierele, cu un aer spe-

riat. Am izbutit să-l văd pe doctorul T. Şi de data aceasta indicaţiile erau confuze ; după el, nu era nici un fel de „pungă", dar intestinul era blocat de nişte spasme, de origine nervoasă, care de o zi încoace îl împiedicau să funcţioneze. Optimistă cu încăpăţînare, mama era totuşi o fire nervoasă, neliniştită : ceea ce explica ticurile ei. Prea ostenită ca să poată primi vizite, mă rugă să-i telefonez părintelui P., duhovnicul ei, să nu mai vină. Abia îmi vorbea şi nu zîmbi de loc.

„Pe mîine seară", îi spusei la plecare. Sora mea avea să sosească în timpul nopţii şi urma să vină la clinică de dimineaţă. La ora nouă seara, telefonul meu începu să sune. Era profesorul B. „Sînteţi de acord ca o soră de noapte să stea lîngă mama dumneavoastră ? Nu se simte prea bine. Aţi spus că veniţi mîine seară : ar fi bine să fiţi aici încă de dimineaţă." În cele din urmă îmi spuse că o tumoare bloca intestinul subţire : mama avea cancer.

Cancer. Plutea în aer. Şi chiar bătea la ochi : cearcănele, slăbiciunea. Medicul ei însă înlăturase această ipoteză. Şi este bine cunoscut că părinţii sînt ultimii care admit că fiul lor este nebun, copiii că mama lor are cancer. Noi credeam cu atît mai puţin cu cît ea se temuse toată viaţa de aşa ceva. La patruzeci de ani, dacă se lovea la piept de o mobilă, îşi pierdea cumpătul : „Am să

fac un cancer la sîn." Iarna trecută, unul dintre prietenii mei fusese operat de cancer la stomac : „Aşa o să mi se întîmple şi mie." Ridicasem din umeri : e mare deosebire între cancer şi o lene intestinală care se tratează cu dulceaţă de tamarin. Nu ne-a trecut prin minte că obsesia mamei ar putea fi vreodată justificată. Totuşi — aşa cum ne-a spus mai tîrziu — Francine Diato se gîndise la cancer : „Am recunoscut masca specifică. Şi, adăugă ea, mirosul acela." Totul se limpezea. Criza mamei din Alsacia provenea de la tumoarea pe care o avea. Cancerul îi provocase sincopa, căderea. Şi ultimele două săptămîni de stat în pat precipitaseră ocluzia intestinală de care era ameninţată de multă vreme.

Poupette, care îi telefonase mamei de mai multe ori, o credea bine, sănătoasă. Mai intimă cu ea decît cu mine, era şi mai legată de ea. N-o puteam lăsa să ajungă la clinică şi să descopere dintr-o dată un chip de muribundă. La puţină vreme după sosirea trenului, am chemat-o la familia Diato. Se şi culcase : vai de ea cum se va trezi !

În acea zi de miercuri 6 noiembrie, era o grevă a muncitorilor din transporturi, gaz şi electricitate. L-am rugat pe Bost să mă ia cu maşina. Înainte de sosirea lui, profesorul B. mi-a telefo-

nat din nou : mama vomitase toată noaptea, fără îndoială se va prăpădi în cursul zilei.

Străzile erau mai puţin aglomerate decît mă temusem. Pe la ora zece m-am întîlnit cu Poupette în faţa uşii de la camera 114. I-am repetat cuvintele profesorului B. Încă de dimineaţă, mă înştiinţă ea, un reanimator, doctorul N., se ocupa de mama ; avea să-i pună o sondă în nas pentru a-i curăţa stomacul : „Dar la ce bun s-o mai chinuie, dacă tot este pierdută ?" îmi spuse Poupette cu lacrimi în ochi. Am trimis-o la Bost, care aştepta în hol, s-o conducă să bea o cafea. Doctorul N. trecu pe lîngă mine, dădu să intre în cameră, îl oprii : îmbrăcat într-o bluză albă, cu o calotă albă pe cap, era un bărbat tînăr pe al cărui chip nu se putea citi nimic : „De ce i se pune sonda aceea ? de ce o mai chinuiţi pe mama, dacă nu mai e nici o speranţă ?" M-a fulgerat cu privirea : „Eu fac ceea ce trebuie să fac." Şi a deschis uşa. După un minut o infirmieră m-a chemat înăuntru.

Patul îşi recăpătase poziţia normală, în mijlocul odăii, cu căpătîiul lipit de perete. La stînga, legat de braţul mamei, era un aparat de perfuzie. Din nas îi ieşea un tub de material plastic transparent, care, străbătînd nişte maşinării complicate, se termina într-un bocal. Nările i se subţiaseră, chipul era şi mai scofîlcit ; avea un aer de docilitate dez-

nădăjduită. Într-un murmur îmi spuse că sonda nu o supăra prea tare, dar că în timpul nopții suferise foarte mult. Îi era sete și nu avea voie să bea ; infirmiera îi apropia de gură o pipetă pusă într-un pahar de apă ; mama își umezea buzele fără să înghită ; eram fascinată de această mișcare de supt, avidă și totodată reținută, de buza ei umbrită de un puf ușor, care se umfla cum se umfla în copilăria mea cînd mama era nemulțumită sau stînjenită. „Vreți să-i lăsăm asta în stomac ?“ îmi spuse doctorul N. pe un ton agresiv, arătîndu-mi bocalul plin cu un lichid gălbui. Nu i-am răspuns nimic. Pe coridor, îmi spuse : „În zori nu-i mai rămăseseră decît cel mult patru ore de viață. Am înviat-o.“ Nu îndrăzneam să-l întreb : de ce ?

Consult de specialiști. Sora mea stă lîngă mine în timp ce un medic și un chirurg, doctorul P., palpează abdomenul umflat. Mama geme sub degetele lor, țipă. Injecție cu morfină. Geme din nou. Noi cerem : „Mai faceți-i o injecție !“ Ei obiectează că un exces de morfină ar paraliza intestinul. Oare ce mai speră ? Din cauza grevei nu este lumină și au trimis o probă de sînge la spitalul american, care posedă un grup electrogen. Se gîndesc oare la o operație ? Nu este cu putință, bolnava e prea slăbită, îmi spune chirurgul ieșind din cameră. Se îndepărtează, și o infirmieră mai în vîrstă, doamna Gontrand, care l-a auzit, îmi spune

într-un suflet : „Nu lăsaţi s-o opereze !" Apoi îşi pune mîna peste gură : „Dacă doctorul N, ar şti că v-am spus asta ! V-am spus-o ca şi cum ar fi fost vorba de propria mea mamă." O întreb : „Ce s-ar întîmpla dacă ar fi operată ?" Dar se închide şi ea în mutism şi nu-mi mai răspunde.

Mama a adormit : am plecat lăsîndu-i surorii mele nişte numere de telefon. Cînd m-a chemat la Sartre, pe la ora cinci, în vocea ei se desluşea o speranţă : „Chirurgul va încerca s-o opereze. Analizele sîngelui sînt foarte încurajatoare ; şi-a recăpătat puterile, inima va rezista. Şi la urma urmelor nu este absolut sigur că ar fi vorba de un cancer : poate fi o simplă peritonită. În acest caz, are noroc. Eşti de acord ? (*Nu lăsaţi s-o opereze.*) — Sînt de acord. La ce oră ? — Vino la ora două. N-o să-i spunem că va fi operată, ci că i se mai face o radiografie."

„Nu lăsaţi s-o opereze." Fragil argument faţă de decizia luată de un specialist, faţă de speranţele surorii mele. Dar dacă mama nu se va mai trezi ? N-ar fi fost cea mai rea dintre soluţii. Şi nu presupuneam că un chirurg şi-ar putea lua un asemenea risc : va scăpa teafără. Operaţia va precipita evoluţia bolii ? Fără îndoială asta voise să spună doamna Gontrand. Dar aşa cum evoluase ocluzia intestinală, mama n-ar mai trăi nici trei zile şi mă temeam să n-aibă o agonie cumplită.

Un ceas mai tîrziu, Poupette, la capătul firului, plîngea cu suspine : „Vino repede. Au deschis-o ; au găsit o tumoare enormă, canceroasă..." Sartre a coborît împreună cu mine, m-a însoţit în taxi pînă la clinică. Aveam gîtlejul sugrumat de neliniște. Un infirmier mi-a arătat cum să ajung în vestibul, unde aştepta sora mea, între holul de intrare şi sala de operaţii. Era atît de descompusă încît am cerut un calmant pentru ea. Medicii, îmi spuse, o preveniseră pe mama, pe un ton foarte natural, că înainte de radiografie i se va face o injecţie calmantă ; doctorul N. o adormise ; tot timpul cît a durat anestezia Poupette o ţinuse pe mama de mînă, şi îmi imaginam ce grea încercare fusese pentru ea să vadă gol acest corp devastat care era corpul mamei ei. Ochii i se dăduseră peste cap, gura i se deschisese ; nici chipul acesta nu-l va putea uita vreodată. Mama fusese transportată în sala de operaţie de unde doctorul N. ieşi peste un minut : doi litri de puroi în burtă, peritoneul rupt, o tumoare enormă, un cancer de speţa cea mai rea. Chirurgul se pregătea să scoată tot ce putea fi dat afară. În timp ce aşteptam, vara mea Jeanne a intrat cu fiica ei Chantal ; venise de la Limoges şi credea că o va găsi pe mama şezînd liniştită în pat : Chantal îi adusese o carte de cuvinte încrucişate. Ne-am întrebat ce-i vom spune mamei, la deşteptare. Era simplu : radio-

grafia arătase că avea o peritonită şi se hotărîse pe loc să fie operată.

Doctorul N. ne spuse că mama tocmai fusese transportată în camera ei. Triumfa : moartă pe jumătate azi-dimineaţă, suportase foarte bine o lungă şi gravă intervenţie chirurgicală. Graţie unor metode de anestezie ultramoderne, inima, plămînii, întreg organismul continuase să funcţioneze normal. Fără nici o îndoială, reuşise să facă o admirabilă ispravă tehnică ; fără nici o îndoială, se spăla pe mîini de consecinţe. Sora mea îi spusese chirurgului : „Operaţi-o pe mama. Dar dacă are cancer făgăduiţi-mi că n-o veţi lăsa să sufere." Făgăduise. Cît valora cuvîntul lui ?

Mama dormea, întinsă pe spate, cu obrazul ca de ceară, nasul subţiat, gura deschisă. Sora mea şi o infirmieră o vegheau. M-am înapoiat acasă, am stat de vorbă cu Sartre, am ascultat împreună Bartok. Deodată, la ora unsprezece seara, criză de lacrimi care degenerează în criză de nervi.

Stupoare. Cînd a murit tata, n-am vărsat nici o lacrimă. I-am spus surorii mele : „Cu mama va fi acelaşi lucru." Pînă în noaptea asta, am înţeles toate durerile mele : chiar cînd mă năpădeau, mă recunoşteam în ele. De data aceasta, disperarea îmi scăpa de sub control : altcineva decît mine plîngea înlăuntrul meu. I-am vorbit lui Sartre despre gura mamei, aşa cum o văzusem de dimi-

neață și despre tot ce deslușeam în ea : o lăcomie stăvilită, o umilință aproape servilă, speranță, deznădejde, o însingurare — aceea a morții ei, aceea a vieții ei — care nu se lăsa mărturisită. Și propria mea gură, îmi spuse el, nu mă mai asculta : lipisem gura mamei pe chipul meu și îi imitam fără voie mimica. Întreaga ei făptură, întreaga ei existență se materializa și eram sfîșiată de milă.

NU cred ca mama să fi fost o fetiță fericită. N-am auzit-o povestind decît o singură amintire plăcută : grădina bunicii, într-un sat din Lorraine ; corcodușele și prunele mîncate sub pom, calde încă. Din copilăria ei la Verdun nu mi-a istorisit nimic. O fotografie, făcută la opt ani, o arăta deghizată în margaretă : „Aveai un costum frumos. — Da, mi-a răspuns ea, dar culoarea verde a ciorapilor mi-a ieșit pe picioare și a intrat în piele : mi-au trebuit trei zile pînă să scap de ea.“ Vorbea cu glas îmbufnat : își amintea de un întreg trecut plin de amărăciune. De nenumărate ori mi s-a plîns de acreala mamei ei. La cincizeci de ani, bunica era o femeie distantă și chiar trufașă, care rîdea puțin, bîrfea mult și nu-i arăta

mamei decît o afecțiune foarte convențională ; fanatic devotată soțului, în viața ei copiii nu jucaseră decît un rol secundar. Despre bunicul, mama mi-a spus adesea cu ură : „N-avea ochi decît pentru mătușă-ta Lili." Mai tînără decît ea cu cinci ani, blondă și trandafirie, Lili a trezit în sora ei mai mare o aprigă și neașteptată gelozie. Pînă în pragul adolescenței mele, mama mi-a atribuit cele mai înalte calități intelectuale și morale, identificîndu-se cu mine ; o umilea și o bruftuluia pe sora mea : era cea mică, trandafirie și blondă și, fără să-și dea seama, mama se răzbuna pe ea.

Îmi vorbea cu mîndrie despre pension și despre maica-superioară a cărei stimă îi alinase amorul propriu. Mi-a arătat o fotografie a clasei : șase fete, stînd într-un parc, între două maici. Patru interne îmbrăcate în negru și două externe în rochii albe : mama și o prietenă de-a ei. Toate poartă gulere înalte de dantelă, fuste lungi, cocuri severe. Ochii lor nu exprimă nimic. Mama a intrat în viață încorsetată în cele mai rigide principii : bunăcuviință provincială și morală de fostă elevă la călugărițe.

La douăzeci de ani suferi un nou eșec afectiv : vărul de care era îndrăgostită a preferat o altă verișoară, pe mătușa mea Germaine. Din pricina

acestor amărăciuni a rămas pentru tot restul vieții cu un fond de susceptibilitate și de ranchiună.

Alături de tata, a înflorit. Îl iubea, îl admira și, fără îndoială, timp de zece ani, fizic, a făcut-o fericită. Era mort după femei, avusese nenumărate aventuri și își spunea — ca și Marcel Prévost, pe care îl citea cu nesaț — că nu trebuie să te porți cu tînăra soție cu mai puțină ardoare decît cu o iubită. Chipul mamei, cu acel puf ușor care îi umfla buza de sus, trăda o caldă senzualitate. Înțelegerea lor sărea în ochi : îi mîngîia brațele mamei, o alinta, îi spunea dulcegării fade. Parcă o văd într-o dimineață — aveam șase sau șapte ani — cu picioarele goale pe covorul roșu din coridor, în lunga ei cămașă de noapte de pînză albă ; părul îi cădea în șuvițe pe ceafă și am fost izbită de strălucirea zîmbetului ei, în mintea mea legat în chip tainic de odaia din care ieșea ; abia puteam recunoaște în apariția aceasta proaspătă pe „omul mare“, respectabil, care era mama mea.

Nimic însă, niciodată, nu ne răpune copilăria. Și mama n-a avut o fericire lipsită de nori. Încă din timpul călătoriei de nuntă, egoismul tatii a ieșit la iveală ; ea dorea să vadă lacurile italiene, totuși s-au oprit la Nisa unde se deschidea sezonul curselor de cai. Pomenea adesea de această pățanie, fără pică, dar nu fără regret. Îi plăcea să călătorească. „Mi-ar fi plăcut să fiu explora-

toare", spunea adesea. Cele mai frumoase clipe din tinerețea ei erau excursiile pe jos sau cu bicicleta organizate de bunicul în munții Vosges și în Luxembourg. A fost nevoită să renunțe la o mulțime din visurile ei : dorințele tatii treceau totdeauna înaintea dorințelor sale. A încetat să-și mai vadă prietenele ai căror soți îl plictiseau. El nu se simțea bine decît în saloane și în teatre. Ea îl urma bucuroasă, căci îi plăceau mondenitățile. Dar frumusețea ei nu o apăra împotriva relei-voințe ; era o provincială, cam scorțoasă ; în mediul acesta foarte parizian stîngăciile ei iscau zîmbete. Unele din femeile pe care le întîlnea aici avuseseră legături cu tata : îmi închipui șușotelile, perfidiile lor. Papa păstra în birou fotografia ultimei lui iubite, strălucitoare și frumoasă, care venea adesea în casa noastră împreună cu soțul ei. Treizeci de ani mai tîrziu, i-a spus mamei rîzînd : „I-ai făcut de petrecanie fotografiei." Ea a negat, fără să-l convingă. Cert este că încă în timpul lunii de miere dragostea și orgoliul ei au suferit. Fire violentă, dintr-o bucată, rănile se vindecau prost.

Și, pe urmă, bunicul a dat faliment. Ea s-a considerat dezonorată, în asemenea măsură încît a rupt cu toate cunoștințele din Verdun. Tata n-a mai primit niciodată dota promisă. I se păru un gest sublim din partea lui că nu i-a luat-o în

nume de rău şi toată viaţa se simţi vinovată faţă de el.

Totuşi : o căsătorie reuşită, două fete care o adorau, o anumită bunăstare, mama, pînă la sfîrşitul războiului, nu se plîngea de soarta ei. Era drăgăstoasă, era veselă şi zîmbetul său mă fermeca.

Cînd situaţia tatii s-a schimbat şi am început să gustăm întrucîtva din sărăcie, mama a hotărît să aibă grijă de casă singură, fără nici un ajutor. Din nefericire, treburile casnice o copleşeau şi, dedicîndu-se lor, credea că se înjoseşte. Era în stare să uite de sine, fără să privească înapoi, pentru tatăl meu, pentru noi. Dar nimeni nu poate spune : „Mă sacrific", fără să fie înăcrit. Una din contradicţiile mamei este că ea credea în măreţia devotamentului şi, totuşi, avea gusturi, dezgusturi, dorinţe prea imperioase ca să nu deteste ceea ce o făcea să se simtă batjocorită. Se revolta neîncetat împotriva constrîngerilor şi a privaţiunilor pe care şi le impunea.

Păcat că prejudecăţile au împiedicat-o să adopte soluţia pe care a ales-o cu douăzeci de ani mai tîrziu : să muncească în afara casei. Tenace, conştiincioasă, înzestrată cu o memorie bună, putea ţine o librărie, putea deveni secretară : ar fi crescut în propria ei stimă în loc să se simtă diminuată. Ar fi avut relaţiile ei personale. Ar fi scăpat de o dependenţă pe care, din pricina tra-

diţiei, o socotea firească, dar care nu era deloc pe măsura caracterului ei. Şi, fără îndoială, ar fi suportat mai bine frustrarea pe care o îndura.

Nu îl condamn pe tata. Se ştie destul de bine că, la bărbaţi, obişnuinţa ucide dorinţa. Mama îşi pierduse prospeţimea dintîi şi el ardoarea. Pentru a şi-o trezi, recurgea la profesionistele de la cafeneaua Versailles sau la abonatele casei Sphinx. Între cincisprezece şi douăzeci de ani l-am văzut nu o dată întorcîndu-se acasă la ora opt dimineaţa, duhnind a băutură şi îndrugînd cu o mutră încurcată poveşti despre partide de bridge sau pocher. Mama îl primea fără drame ; poate chiar îl credea, într-atît era obişnuită să fugă de adevărurile supărătoare. Dar nu se putea împăca cu indiferenţa lui. Cazul ei îmi este de ajuns să mă convingă despre justeţea afirmaţiei după care căsătoria burgheză este o instituţie împotriva firii. Inelul din deget o autorizase să cunoască plăcerea ; simţurile ei deveniseră exigente ; la treizeci şi cinci de ani, în puterea vîrstei, nu-i mai era îngăduit să le astîmpere. Continua să doarmă alături de bărbatul pe care îl iubea şi care nu se culca aproape niciodată cu ea : în zadar spera, aştepta, se mistuia. Mîndria ei ar fi fost pusă mai puţin la încercare de o totală abstinenţă, decît de această promiscuitate. Nu mă mir că şi-a schimbat felul de a fi : palme, ţipete, scene, nu numai

în intimitate, ci și în prezența unor invitați. „Françoise are un caracter infernal", spunea papa. Ea nu nega că „se aprinde" ușor. Dar se simțea rănită cînd oamenii spuneau : „Françoise e tare pesimistă !" sau : „Françoise devine neurastenică."

Tînără fiind, îi plăcea să se îmbrace. Se lumina la față cînd i se spunea că pare sora mea mai mare. Un văr de-al tatii, care cînta la violoncel, și pe care ea îl acompania la pian, îi făcea o curte respectuoasă : cînd s-a însurat, mama nu i-a putut suferi nevasta. Atunci cînd viața ei sexuală și viața ei mondenă s-au deteriorat, în afară de împrejurările de seamă în care era obligatoriu să „se îmbrace", mama înceta să mai fie o femeie îngrijită. Îmi amintesc o dată cînd ne-am întors din vacanță ; ne aștepta la gară, purta o pălărie frumoasă de catifea, o voaletă, se pudrase puțin. Sora mea strigă, fermecată : „Mamă ! Tu pari o femeie elegantă !" Ea a rîs fără gînd ascuns, căci nu se mai sinchisea de eleganță. Disprețul față de trup, pe care i-l băgaseră în cap călugărițele, îl ducea pînă la lipsa de igienă, pentru fetele ei, pentru ea însăși. Cu toate acestea — altă contradicție a ei — păstrase dorința de a plăcea ; complimentele o flatau ; le răspundea cu cochetărie. Se umflă în pene cînd un prieten de-al tatii îi dedică o carte (publicată pe cheltuiala autorului) : „Doamnei Françoise de Beauvoir,

a cărei viață suscită întreaga mea admirație.“ Omagiu ambiguu : merita admirația printr-un trai în umbră, care o lipsea de admiratori.

Văduvită de plăcerile trupului, lipsită de satisfacțiile vanității, aservită unor corvezi care o plictiseau și o umileau, femeia aceasta orgolioasă și încăpățînată nu era făcută pentru resemnare. Între accesele ei de mînie, nu înceta să cînte, să glumească, să sporovăiască, înăbușind sub zgomot freamătul inimii. După moartea tatii, cînd mătușa Germaine a spus în treacăt că nu fusese un soț ideal, ea a pus-o la punct cu violență : „M-a făcut întotdeauna fericită.“ Și, cu siguranță, n-a încetat să și-o spună. Totuși, acest optimism de comandă nu era de ajuns pentru a-i potoli aviditatea. S-a aruncat spre singura ieșire care i s-a oferit : să se hrănească din viețile tinere pe care le avea sub ocrotire. „Eu, cel puțin, n-am fost niciodată egoistă, am trăit pentru alții“, mi-a spus ea mai tîrziu. Da : dar și prin ei. Posesivă, dominantă, ar fi vrut să ne țină cu totul în căușul mîinii. Dar, tocmai în clipa cînd această compensație i-a devenit necesară, noi am început să tînjim după libertate, după singurătate. Au prins să mocnească, să se iște neînțelegeri, care n-au ajutat-o pe mama să-și regăsească echilibrul.

Cu toate acestea, ea era cea mai tare : violența ei biruia. Acasă, trebuia să lăsăm toate ușile des-

chise ; eram nevoită să lucrez sub privirile ei, în odaia unde şedea şi ea. Cînd sora mea şi cu mine sporovăiam noaptea, de la un pat la altul, ea îşi lipea urechea de perete, roasă de curiozitate, şi ne striga : „Tăceţi odată." N-a vrut în ruptul capului să învăţăm să înotăm şi l-a împiedicat pe tata să ne cumpere biciclete : prin aceste plăceri pe care nu le-ar fi putut împărţi cu noi, ne-ar fi scăpat din mînă. Cerea să fie amestecată în toate distracţiile noastre nu numai pentru că ea avea puţine : din motive care desigur îşi trăgeau rădăcina din copilăria ei, nu tolera să se simtă exclusă. Nu şovăia să se impună, chiar şi atunci cînd ştia că prezenţa ei nu este dorită. Într-o noapte, la Grillère, ne aflam în bucătărie, cu o bandă de fete şi băieţi, prieteni de-ai verilor noştri : fierbeam nişte creveţi pe care îi pescuisem la lumina felinarelor. Deodată, mama a apărut în mijlocul nostru, singura persoană adultă : „Am tot dreptul să cinez cu voi." Ne-a îngheţat, dar nu s-a clintit. Mai tîrziu, vărul meu Jacques ne-a dat întîlnire, surorii mele şi mie, la intrarea Salonului de toamnă ; mama ne-a însoţit ; el nu s-a arătat la faţă. „Am văzut-o pe maică-ta, şi-atunci am plecat", mi-a spus el a doua zi. Prezenţa ei nu era uşoară. Cînd primeam vizita unor prieteni — „Am tot dreptul să mănînc cu voi" — aca-

para întreaga conversaţie. La Viena, la Milano, sora mea a fost adesea consternată de siguranţa cu care mama, în cursul unui dineu mai mult sau mai puţin oficial, se arunca în discuţie.

Aceste iruperi stînjenitoare, aceste crize de importanţă, erau pentru ea nişte revanşe: nu avea prea adesea prilejul să se afirme. Vedea puţină lume; şi cînd tata era de faţă, făcea el paradă. Fraza care ne scotea din sărite: „Am tot dreptul", dovedeşte de fapt lipsa ei de siguranţă: dorinţele ei nu se justificau prin ele însele. Incapabilă de a se stăpîni şi haină cînd o apuca, cu sînge rece ducea discreţia pînă la umilinţă. Îi făcea scene tatii pentru fleacuri; dar nu îndrăznea să-i ceară bani, nu cheltuia nimic pentru ea şi cît mai puţin posibil pentru noi; îl lăsa, docilă, să-şi petreacă toate serile în oraş şi să iasă singur duminica. După moartea lui, cînd a depins de fiicele ei, a avut faţă de noi acelaşi scrupul: să nu ne deranjeze. Devenindu-ne obligată, nu mai avea alt mijloc de a-şi dovedi sentimentele: în timp ce odinioară, grija pe care o avea faţă de noi îi justifica în ochii ei tirania.

Dragostea pentru noi era profundă şi în acelaşi timp exclusivă, iar sfîşierea cu care noi o suportam reflecta propriile sale conflicte. Foarte vulnerabilă — putea rumega timp de douăzeci sau patruzeci de ani un reproş, o critică — ranchiuna

difuză care sălăşluia în ea se traducea prin purtări agresive : sinceritate brutală, ironii apăsate ; faţă de noi se arăta uneori de o răutate mai mult neghioabă decît sadică : nu ne voia răul, ci doar să-şi dovedească puterea. În vacanţa petrecută la Zaza, sora mea mi-a scris ; îmi vorbea, ca orice adolescentă, despre inima, despre sufletul, despre problemele ei ; i-am răspuns. Mama mi-a deschis scrisoarea, a citit-o cu voce tare faţă de Poupette, rîzînd în hohote de confidenţele ei. Încrîncenată de furie, sora mea i-a aruncat în faţă tot dispreţul ei şi a jurat să n-o ierte niciodată. Mama a izbucnit în lacrimi şi m-a implorat, printr-o scrisoare, să le împac ; ceea ce am şi făcut.

Ţinea să-şi arate dominaţia mai cu seamă asupra surorii mele şi era invidioasă pe prietenia noastră. Cînd află că mi-am pierdut credinţa, îi strigă cuprinsă de furie : „Te voi feri de influenţa ei ! Te voi apăra !“ În timpul vacanţei nu ne-a dat voie să ne vedem singure ; ne întîlneam pe furiş în crîngul de castani. Această gelozie a chinuit-o toată viaţa şi noi am păstrat pînă la sfîrşit obiceiul de a-i ascunde în mare parte întîlnirile noastre.

Adesea însă căldura dragostei sale ne emoţiona. Pe la şaptesprezece ani, Poupette a fost, fără să vrea, motivul unei certe între tata şi „nenea Adrian“, pe care îl socotea cel mai bun prieten al

său ; mama a apărat-o cu îndîrjire în fața tatii care, luni de zile, n-a mai vorbit cu fiica lui. Apoi, el s-a supărat pe sora mea că nu-și sacrifică vocația de pictor nevoilor unui trai strîmtorat și nu rămîne acasă ; a lăsat-o fără un ban și abia dacă-i dădea să mănînce. Mama a susținut-o, descurcîndu-se cum putea ca s-o ajute. N-am să uit niciodată cu cîtă drăgălășenie m-a încurajat, după moartea tatii, să plec într-o călătorie cu o prietenă, cînd cu un suspin ar fi putut să mă rețină.

Își strica relațiile cu alții din nedibăcie : nimic mai demn de milă decît strădaniile ei de a o îndepărta pe sora mea de mine. Cînd vărul nostru Jacques — asupra căruia își revărsa o parte din dragostea pe care o nutrise pentru tatăl lui — a început să-și rărească vizitele în strada Rennes, ea îl primea de fiecare dată cu dojeni pe care le credea glumețe, dar pe care el le socotea sîcîitoare : așa că veni din ce în ce mai rar. Avea lacrimi în ochi cînd m-am mutat la bunica, și i-am fost recunoscătoare că nici măcar n-a schițat o scenă de înduioșare : le evita întotdeauna. Totuși, în anul acela, de fiecare dată cînd luam masa acasă, bombănea că îmi neglijez familia, cu toate că de fapt veneam foarte des. Din orgoliu, din principiu, nu voia să ceară nimic ; apoi se plîngea că primește prea puțin.

Nu putea vorbi despre greutățile ei cu nimeni, nici chiar cu ea însăși. Nu fusese obișnuită nici să vadă limpede înlăuntrul ei, nici să facă uz de propria sa judecată. Simțea nevoia să se pună la adăpost în spatele unor autorități : dar acelea pe care le respecta nu se potriveau unele cu altele ; nu exista nici un punct comun între maica-superioară de la pension și tata. Am trăit această opoziție în cursul formării mele intelectuale și nu după terminarea ei ; datorită copilăriei mele, aveam o încredere în mine de care mama mea era lipsită ; drumul contestării, pe care am apucat, era închis pentru ea. Dimpotrivă, a ales calea de-a fi de părerea tuturor : ultimul care vorbea avea dreptate. Citea mult ; dar, în ciuda unei memorii bune, uita aproape totul : o cunoaștere precisă, o opinie netă ar fi făcut imposibile întoarcerile de o sută optzeci de grade pe care împrejurările riscau să i le impună. Chiar și după moartea tatii, ea și-a păstrat această prudență. Oamenii cu care se vedea au fost atunci mai pe măsura ideilor sale. Trecuse de partea catolicilor „luminați", împotriva integriștilor. Cu toate acestea, printre relațiile ei existau divergențe. Și, pe de altă parte, deși trăiam în rătăcire, pe multe planuri îmbrățișa părerile mele, ca și pe cele ale surorii mele și ale lui Lionel. Se temea să nu treacă în ochii noștri drept „o proastă". Deci continuă să aibă

capul plin de idei neclare şi să spună „da" la toate fără să se mire de nimic. În ultimii ani ajunsese la o anume coerenţă ; dar, în epoca în care viaţa ei afectivă era cel mai mult tulburată, nu avea nici doctrină, nici concepte, nici cuvinte spre a o aduce la raţiune. De aici îi veneau neliniştea şi spaima.

A gîndi împotriva ta însuţi este adeseori un lucru rodnic ; cu mama mea însă e o altă poveste : ea a trăit împotriva ei însăşi. Plină de pofte, şi-a folosit întreaga energie pentru a le refula şi a îndurat această renegare cu mînie. Încă din copilărie i s-a înăbuşit trupul, inima, mintea, sub un harnaşament de principii şi lucruri interzise. A fost învăţată să-şi strîngă tare ea însăşi chingile. În ea dăinuia o femeie de sînge şi foc : dar contrafăcută, mutilată şi străină de sine.

CUM m-am trezit i-am telefonat surorii mele. Mama își venise în fire pe la miezul nopții ; știa că fusese operată și nu părea uimită. Am oprit un taxi. Același drum, aceeași toamnă călduță și viorie, aceeași clinică. Dar intram într-o altă poveste : în loc de o convalescență, o agonie. Înainte, veneam să petrec aici ceasuri neutre ; străbăteam holul cu indiferență. În dosul ușilor închise se desfășurau drame : nimic nu răzbătea în afară. De acum încolo, una dintre aceste drame era a mea. Urcai scara cît mai repede, cît mai încet cu putință. Pe ușă era acum agățată o plăcuță : *Vizite interzise*. Decorul se schimbase. Patul era așezat ca ieri, cu amîndouă laturile libere. Bomboanele fuseseră rînduite în dulapuri, ca și cărțile. Pe masa

mare din colţ, nu mai erau flori, ci flacoane, baloane de sticlă, eprubete. Mama dormea, nu mai avea sondă în nas, era mai puţin penibil de privit ; dar sub pat se zăreau bocaluri, tuburi care comunicau cu stomacul şi intestinul. La braţul stîng era legat un aparat de perfuzie. Era complet dezbrăcată : lizeuza fusese întinsă ca o cuvertură pe pieptul şi umerii ei goi. Un nou personaj intrase în scenă : o infirmieră particulară, domnişoara Leblon, graţioasă ca un portret de Ingres ; avea părul strîns într-o bonetă albă, picioarele înfăşurate în pînză albă ; supraveghea aparatul de perfuzie, scutura un balon în care dilua nişte plasmă. Sora mea mi-a spus că, după părerea doctorilor, ar fi posibil să mai dureze cîteva săptămîni, poate chiar cîteva luni. Îl întrebase pe profesorul B. : „Dar ce i se va spune mamei cînd va începe s-o doară în altă parte ? — Nu vă faceţi griji. Vom găsi ce să-i spunem. Totdeauna se găseşte ceva. Şi bolnavul crede totdeauna."

După-amiază, mama deschise ochii ; abia desluşeam ce spune, dar vorbea lucid. „Ia te uită ! i-am spus. Îţi rupi piciorul şi, cînd colo, te operezi de apendicită !" Ea a ridicat un deget şi a şoptit cu o oarecare mîndrie : „Nu apendicită. Pe-ri-to-ni-tă." Şi a adăugat : „Ce noroc... să fii aici. — Te bucuri că sînt eu aici ? — Nu. Eu." O peritonită : şi prezenţa ei în această clinică a

salvat-o. Începea trădarea. „Îs fericită că nu mai am sonda. Foarte fericită !“ Curățată de mizeriile care cu o zi înainte îi umflau burta, nu mai avea dureri. Și cu cele două fiice ale ei la căpătîi, se credea în siguranță. Cînd doctorii N. și P. au intrat, le-a spus cu glas satisfăcut : „Nu sînt lăsată în părăsire“, înainte de a închide iarăși ochii. Cei doi au făcut un schimb de comentarii : „Extraordinar cît de repede și-a revenit ! E de-a dreptul spectaculos !“ Într-adevăr. Datorită transfuziilor și a perfuziilor, chipul mamei își recăpătase culoarea și un aer sănătos. Bietul obiect chinuit de dureri care zăcea ieri pe patul acesta se transformase din nou în femeie.

I-am arătat mamei cartea de cuvinte încrucișate adusă de Chantal. Adresîndu-se infirmierei, a bîiguit : „Am un dicționar gros Larousse, cel nou, mi l-am oferit singură pentru cuvintele încrucișate !“ Dicționarul : una dintre ultimele ei bucurii ; mi-a vorbit mult despre el înainte de a și-l cumpăra ; se lumina la față de cîte ori îl consultam. „Ți-l vom aduce“, i-am spus. „Da. Mai vreau și *Le Nouvel Oedipe*, pe care nu l-am găsit...“ Trebuia să-i culegi vorbele de pe buze, pe care le rostea într-un suflu și care, prin misterul lor, deveneau tulburătoare ca niște oracole. Amintirile, dorințele, grijile ei pluteau în afara timpului, prefăcute

în visuri ireale și sfîșietoare de vocea puerilă și de iminența morții.

A dormit mult : din cînd în cînd sorbea cîteva picături de apă din pipetă ; scuipa, în șervețele de hîrtie cu care infirmiera îi tampona gura. Seara a început să tușească ; domnișoara Laurent, venind să afle cum se mai simte, a ridicat-o, a masat-o, a ajutat-o să expectoreze. Atunci mama i-a adresat un zîmbet larg : primul după patru zile.

Poupette hotărîse să stea nopțile la clinică : „Tu l-ai văzut pe tata cînd a murit și pe bunica ; eu eram departe, mi-a spus ea ; acum voi avea eu grijă de mama. Și pe urmă doresc să stau cu ea." Am fost de acord. Mama s-a mirat : „De ce vrei să dormi aici ? — Am dormit în cameră cu Lionel cînd a fost operat ; așa e obiceiul. — Ah ! bine !"

M-am înapoiat acasă gripată, cu febră. Ieșind din clinica supraîncălzită, în aerul umed de toamnă, răcisem ; m-am culcat, amețită de pilule. N-am închis telefonul ; mama putea să se stingă dintr-o clipă în alta, „ca o lumînare", spuneau medicii, și sora mea trebuia să mă cheme la cea mai mică alarmă. Soneria m-a smuls din somn : ora patru dimineața. „Se duce." Am ridicat receptorul și am auzit o voce necunoscută : greșise numărul. N-am mai putut adormi decît în zori. Ora opt și jumătate : telefonul sună din nou ; alerg : o co-

municare fără importanță. Uram aparatul acesta de culoarea cioclilor : „Mama dumneavoastră are cancer. — Mama dumneavoastră se va stinge peste noapte." Într-una din zilele următoare va bîzîi în urechile mele : „S-a prăpădit."

Străbat grădina. Intru în hol. Te-ai putea crede într-un aeroport : mese joase, fotolii moderne, oameni care se îmbrățișează și își spun bună ziua sau la revedere, alții care așteaptă, valize, sacoșe, flori în vase, buchete învelite în celofan ca pentru primirea unor călători ce urmează să debarce din avion... Dar pe chipuri, în șoapte, se presimte ceva nefiresc. Și, uneori, pe ușa din fund apare un bărbat îmbrăcat în alb din creștet pînă în tălpi, pătat de sînge pe pantofii de pînză. Urc la etaj. La stînga mea se deschide un coridor lung cu camere, sala infirmierelor, oficiul. La dreapta, un vestibul pătrat, mobilat cu o banchetă și un birou pe care se află un telefon alb. Într-o parte dă spre un salon de așteptare, în cealaltă spre camera 114. *Vizite interzise*. După ce deschid ușa, intru într-un mic antret : la stînga, toaleta unde se află bazinul, „plosca", vată, bocale ; la dreapta, un dulap unde sînt rînduite lucrurile mamei ; pe un umeraș e atîrnat capotul roșu, murdar de praf. „Nu vreau să mai văd capotul ăsta." Deschid a doua ușă. Înainte, străbăteam aceste locuri fără să le văd. Acum,

ştiu că ele fac parte din viaţa mea pentru totdeauna.

„Mă simt foarte bine," mi-a spus mama. Şi a adăugat cu aer şugubăţ : „Ieri, cînd doctorii vorbeau între ei, i-am auzit ; spuneau : este spectaculos !" Cuvîntul o încînta : îl rostea adesea cu gravitate, ca o formulă magică ce-i garanta vindecarea. Totuşi se simţea foarte slăbită şi cea mai imperioasă dorinţă a ei era să evite cel mai mic efort. Visa să fie hrănită toată viaţa prin aparatul de perfuzie : „N-am să mai mănînc niciodată. — Cum ! tu care erai atît de pofticioasă ? — Nu. N-am să mai mănînc." Domnişoara Leblon a luat un pieptene şi o perie, să-i descurce părul, şi mama i-a poruncit cu autoritate : „Taie-mi părul." Noi am protestat. „Vreţi să obosesc : tăiaţi-l odată." A insistat, cu o încăpăţînare bizară, ca şi cînd ar fi vrut să răscumpere prin acest sacrificiu o definitivă odihnă. Cu băgare de seamă, domnişoara Leblon i-a desfăcut coada şi i-a descurcat părul încîlcit ; l-a împletit, a răsucit şi a prins în ace coada argintie în jurul creştetului mamei. Chipul ei destins îşi recăpătase o uimitoare puritate. Mi-a venit în minte un desen de Leonardo da Vinci reprezentînd o femeie bătrînă foarte frumoasă : „Semeni cu un portret de Leonardo da Vinci", i-am spus. A zîmbit : „Pe vremuri nu arătam rău." Pe un ton uşor mis-

terios i-a mărturisit infirmierei : „Aveam un păr frumos și îl pieptănam ca o coroniță în jurul capului." Și a început să vorbească despre ea : cum obținuse o mică diplomă de bibliotecară, dragostea ei pentru cărți. Domnișoara Leblon răspundea la toate în timp ce pregătea un flacon de ser ; lichidul limpede, mi-a explicat ea, mai conținea glucoză și săruri. „Un adevărat cocteil", am spus, eu.

Ziua întreagă i-am împuiat capul mamei cu proiecte. Asculta cu ochii închiși. Sora mea și soțul ei cumpăraseră în Alsacia o fermă veche pe care urmau să o amenajeze. Aveau să-i pregătească mamei o cameră mare, separată, unde va sta să se întremeze. „Dar n-o să se supere Lionel dacă voi sta prea mult la voi ? — Sigur că nu. — Da, acolo n-am să vă deranjez. La Scharrachbergen casa era prea mică, vă stînjeneam." Am vorbit despre Meyrignac de care erau legate amintirile din tinerețe ale mamei. De ani de zile îmi descria cu entuziasm înfrumusețările aduse casei. O iubea mult pe Jeanne. Trei dintre fetele ei mai mari, frumoase, proaspete și vesele, locuiau în Paris și veneau foarte des s-o vadă la clinică : „Eu n-am nepoate și ele n-au bunică", îi explică ea domnișoarei Leblon. „Așa că sînt ca și bunica lor." În vreme ce somnola, m-am uitat într-un ziar ; deschizînd ochii, m-a întrebat : „Ce se mai întîmplă la Sai-

gon ?" I-am povestit. O dată, pe un ton de reproş şăgalnic, a spus : „M-au operat prin vicleşug !" ; şi cînd doctorul P. a intrat în cameră : „Iată călăul !" dar rîzînd. Doctorul a stat o clipă lîngă ea ; şi cum îi spunea : „Omul mai află cîte ceva la orice vîrstă", ea a răspuns, cu ton uşor solemn : „Da. Am aflat că aveam o peritonită." Am glumit cu ea : „Oricum, nu eşti o femeie obişnuită ! Ai venit să-ţi dregi femurul şi ai fost operată de peritonită ! — E-adevărat. Nu sînt o femeie obişnuită !" Zile întregi a făcut haz de acest qui-pro-quo : „I-am jucat o festă profesorului B. care trebuia să mă opereze la femur. Cînd colo, doctorul P. m-a operat de peritonită."

În ziua aceea ne-a emoţionat atenţia pe care o dădea celor mai mici senzaţii plăcute : ca şi cum, la şaptezeci şi opt de ani, deschidea ochii, proaspătă, asupra miracolului de a trăi. În timp ce infirmiera îi potrivea pernele, un tub de metal s-a atins de şoldul ei : „E răcoros ! e plăcut !" Trăgea pe nări mirosul apei de colonie, al talcului : „Ce bine miroase." A pus să i se aşeze pe masa cu rotiţe buchetele şi ghivecele de flori : „Trandafirii cei mici şi roşii sînt de la Meyrignac. Încă mai sînt trandafiri la Meyrignac." Ne-a cerut să dăm la o parte perdeaua care acoperea fereastra, a privit prin geam frunzişul aurit al copacilor : „Ce frumos e : de la mine n-aş vedea aşa

ceva !“ Zîmbea. Și surorii mele și mie ne-a trecut prin minte același gînd : regăseam zîmbetul care ne-a încîntat copilăria, un zîmbet radios de femeie tînără. Între timp, unde se pierduse oare ?

„Dacă va petrece, așa, cîteva zile fericite, merită osteneala de a-i fi prelungit viața“, mi-a spus Poupette. Dar care va fi prețul ?

„E o cameră mortuară“, mi-am spus a doua zi. O perdea albastră, grea, masca fereastra. (Storul se stricase, nu putea fi coborît, dar pînă acum pe mama n-o supărase lumina.) Zăcea în penumbră, cu ochii închiși. Am prins-o de mînă și ea a șoptit : „E Simone : și nu te văd !“ Poupette a plecat, am deschis un roman polițist. Din cînd în cînd mama suspina : „Nu sînt lucidă.“ S-a plîns doctorului P. : „Am intrat în comă. — Dac-ar fi așa, nu v-ați da seama.“ Răspunsul acesta a îmbărbătat-o. Puțin mai tîrziu mi-a spus, cu un aer gînditor : „Am suferit o grea operație. Sînt o grav-operată.“ I-am bătut în strună și încetul cu încetul s-a înseninat. Îmi povesti ce visase noaptea, cu ochii deschiși : „Se făcea că erau niște bărbați în cameră, niște bărbați răi, îmbrăcați în albastru, care voiau să mă ia de aici și să-mi dea să beau cocteiluri. Sora ta i-a alungat...“ Rostisem cuvîntul cocteil, cînd domnișoara Leblon pregătise amestecul pentru perfuzie, avînd pe cap o bonetă albastră ; bărbații erau infirmierii care au

dus-o pe mama în sala de operație. „Da. Așa o fi..." M-a rugat să deschid fereastra : „E foarte plăcut aerul proaspăt." A auzit păsărelele ciripind ; a fost încîntată : „Păsărele !" Și, înainte de a o părăsi : „Ce ciudat. Simt o lumină galbenă pe obrazul stîng. Ca și cînd aș avea o hîrtie galbenă pe obraz. O lumină frumoasă strecurată printr-o hîrtie galbenă : e foarte plăcut." L-am întrebat pe doctorul P. : „Operația în sine a reușit ? — Se va chema că a reușit dacă traficul intestinal își reia cursul. Vom ști asta abia peste două sau trei zile."

Doctorul P. mi-era simpatic. Nu își dădea aere de om important, îi vorbea mamei ca unei persoane și răspundea cu bunăvoință întrebărilor mele. În schimb, doctorul N. și cu mine nu ne puteam suferi. Elegant, sportiv, dinamic, îmbătat de tehnică, o reanima pe mama cu sîrg : dar pentru el era obiectul unei experiențe interesante și nu o ființă omenească. Ne era frică de el. Mama avea o rudă bătrînă care era ținută de șase luni în comă. „Sper că nu veți îngădui să mi se prelungească viața așa, e îngrozitor !" ne spusese ea. Dacă doctorul N. își pune în minte să bată un record, ar fi un adversar periculos.

„A trezit-o pe mama să-i facă o clismă, fără rezultat, mi-a spus Poupette duminică dimineața, îndurerată. De ce o tot chinuie ?" L-am oprit pe

doctorul N. care trecea pe lîngă mine : niciodată nu-mi adresa vreun cuvînt din imbold propriu. L-am implorat din nou : „N-o mai chinuiți." Mi-a răspuns cu glas indignat : „N-o chinui. Fac ceea ce trebuie să fac."

Perdeaua albastră e dată la o parte, camera e mai puțin întunecată. Mama a trimis să i se cumpere ochelari negri. I-a scos cînd am intrat : „Ah ! azi te văd !" Se simțea mai bine. M-a întrebat cu glas domol : „Spune-mi, mai am partea dreaptă ? — Nu fi caraghioasă ! Bineînțeles că da. — Ce nostim ! Ieri mi s-a spus că arătam bine. Dar arătam bine numai pe partea stîngă. O simțeam pe cealaltă cu totul cenușie. Mi se părea că nu mai am partea dreaptă, eram dedublată. Acum începe să se recompună puțin." Am atins-o pe obrazul drept : „Mă simți ? — Da, însă ca prin vis." Am atins-o pe obrazul stîng : „Aici simt cu adevărat", mi-a spus ea. Femurul fracturat, rana, pansamentele, sondele, perfuziile, totul se petrecea pe partea stîngă. Din cauza asta cealaltă parte părea să nu mai existe ? „Arăți minunat. Doctorii sînt încîntați de tine, am spus eu. — Nu, doctorul N. nu e mulțumit : vrea să fac vînturi." A zîmbit în sinea ei : „Cînd am să ies de-aici, am să-i trimit o cutie de bomboane de ciocolată, ca niște bălegușe."

Salteaua pneumatică îi masa pielea, i se așezaseră pernițe între genunchii pe care cearșaful, ridi-

cat pe un cerc, nici măcar nu-i atingea, un alt dispozitiv îi împiedica călcîiele să se lipească de cearşaful de pe pat : cu toate acestea, corpul ei începea să se umple de escare. Cu şoldurile paralizate de artroză, braţul drept aproape neputincios, cel stîng legat de aparatul de perfuzie, nu mai putea schiţa nici cea mai mică mişcare. „Ridică-mă", îmi cerea ea. Singură, nu îndrăzneam. Goliciunea ei nu mă mai stînjenea : nu mai era mama mea, ci un biet trup chinuit. Totuşi eram intimidată de oribila taină pe care o presimţeam sub tifoane şi mă temeam să nu-i provoc vreo durere. În dimineaţa aceea a trebuit să i se mai facă o spălătură şi domnişoara Leblon a avut nevoie de ajutorul meu. Am prins de subsuori acest schelet învelit într-o piele jilavă şi vineţie. Cînd mama trebuia să fie culcată pe o parte, obrazul i se contracta, ochii i se dădeau peste cap, începea să scîncească : „O să cad." Îşi amintea cum căzuse. În picioare, la căpătîiul patului, o ţineam şi o încurajam.

Am aşezat-o pe spate, sprijinită bine în perne. După o clipă, a exclamat : „Am făcut un vînt !" Peste puţin a cerut : „Repede ! bazinul !" Domnişoara Leblon şi o infirmieră roşcovană au încercat s-o instaleze pe un bazin ; ea a ţipat ; văzîndu-i carnea învineţită şi dura lucire a metalului, aveam impresia că era aşezată pe tăişuri de cuţite. Cele două femei insistau, o smuceau, roşcovana se răs-

tea la ea şi mama ţipa, cu trupul încrîncenat de durere. „Ah! lăsaţi-o în pace“, am spus eu. Am ieşit cu infirmierele: „Nu-i nimic! lăsaţi-o să facă în pat. — Dar, a protestat domnişoara Leblon, e o mare umilinţă. Bolnavii n-o suportă. — Şi se va uda, ceea ce e foarte rău pentru escarele ei, a spus roşcovana. — O veţi schimba îndată.“ M-am întors lîngă mama: „Roşcata aia e o femeie rea“, a gemut cu vocea ei puerilă. A adăugat mîhnită: „Nu credeam că sînt atît de plăpîndă! — Nu eşti deloc.“ Şi i-am spus: „N-ai decît să te uşurezi fără bazin: îţi vor schimba cearşafurile, nu-i un lucru complicat. — Da, mi-a spus ea; şi-a încruntat sprîncenele, chipul ei a căpătat o expresie hotărîtă şi a spus cu un ton sfidător: „Morţii doar, fac în aşternutul lor.“

Mi s-a tăiat răsuflarea. „E o mare umilinţă.“ Şi mama, care trăise înconjurată de susceptibilităţi orgolioase, nu încerca nici un sentiment de ruşine. Era şi o formă de curaj, la această spiritualistă înţepată, de a-şi asuma cu atîta hotărîre animalitatea.

A fost schimbată, ştearsă, fricţionată. Venise ora să i se facă o injecţie, destul de dureroasă, menită — cred — să combată ureea pe care o elimina prost. Părea atît de ostenită, încît domnişoara Leblon a şovăit: „Fă-mi-o“, a spus mama. „E spre binele meu.“ Am întors-o iarăşi pe o parte;

o ţineam şi îi priveam chipul pe care se amestecau descumpănirea, curajul, speranţa, neliniştea. „E spre binele meu." Ca să se vindece. Ca să moară. Aş fi vrut să cer iertare cuiva.

Am aflat a doua zi că avusese o după-amiază bună. Un tînăr infirmier o înlocuia pe domnişoara Leblon şi Poupette îi spuse mamei : „Ce noroc să ai un infirmier atît de tînăr şi de drăguţ. — Da, spuse mama, e un bărbat frumos. — Tu te cam pricepi la bărbaţi ! — Oh ! nu prea, a spus mama cu nostalgie în glas. — Cum ? ai regrete ? — He ! he ! Le spun mereu nepoţelelor mele : dragele mele, profitaţi de viaţă. — Acum înţeleg de ce te iubesc ele atît de mult. Dar fetelor tale nu le-ai fi spus acelaşi lucru ?" Atunci mama deveni deodată severă : „Fetelor mele ? Asta nu !" Doctorul P. i-a adus o octogenară pe care trebuia s-o opereze a doua zi şi care murea de frică : mama a muştruluit-o, dîndu-i ca exemplu propriul ei caz.

„Mă utilizează în scopuri publicitare", mi-a spus luni cu un ton amuzat. M-a întrebat : „Şi-a revenit partea dreaptă ? Am într-adevăr o parte dreaptă ? — Sigur că da. Priveşte-te", i-a spus sora mea. Mama a aţintit asupra oglinzii o privire neîncrezătoare, severă, semeaţă : „Eu sînt asta ? — Desigur. Vezi bine că ai toată figura la locul ei. — Sînt de-a dreptul cenuşie. — Din cauza lu-

minii artificiale. Eşti trandafirie." Adevărul e că arăta foarte bine. Totuşi, cînd i-a zîmbit domnişoarei Leblon, i-a spus : „Ah ! de data asta ţi-am zîmbit cu gura întreagă. Înainte nu aveam decît o jumătate de zîmbet."

După-amiază nu mai zîmbea. Repetă de mai multe ori cu mirare şi dojană : „Cînd m-am văzut în oglindă, m-am speriat cît de urîtă sînt !" Noaptea precedentă se stricase ceva în aparatul de perfuzie ; a fost nevoie să se scoată tubul, apoi să fie introdus din nou acul în venă ; infirmiera de noapte bîjbîise, lichidul se scursese sub piele, mama avusese dureri mari. Braţul ei umflat şi vînăt fusese oblojit în bandaje. Acum aparatul era legat de braţul drept ; venele ei obosite suportau cum puteau serul, dar plasma o făcea să geamă. Seara a apucat-o neliniştea : îi era frică de noapte, de un nou accident, de dureri. Cu chipul contractat, implora : „Supravegheaţi bine aparatul !" Şi în seara aceea, privindu-i braţul în care se vărsa o viaţă care nu mai era decît durere şi chin, m-am întrebat din nou : de ce ?

La clinică nu aveam vreme să-mi pun întrebări. Era nevoie s-o ajut pe mama să scuipe, să-i dau de băut, să-i potrivesc pernele sau părul, să-i mut piciorul, să ud florile, să deschid, să închid fereastra, să-i citesc ziarul, să răspund la întrebările ei, să-i întorc ceasul care se odihnea pe pieptul ei,

atîrnat de un şnur negru. Îi făcea plăcere această dependenţă şi ne solicita neîncetat atenţia. Dar, cînd m-am întors acasă, întreaga tristeţe şi oroare a ultimelor zile se prăbuşi pe umerii mei. Şi pe mine mă rodea un cancer : remuşcarea. „Nu lăsaţi să fie operată." Şi eu n-am împiedicat nimic. Adesea, cînd unii bolnavi sufereau chinuri timp îndelungat, mă indignasem de inerţia celor apropiaţi : „Eu, în locul lor, i-aş omorî." La prima încercare, am dat îndărăt : mi-am renegat morala proprie, învinsă de morala socială. „Nu, mi-a spus Sartre, ai fost învinsă de tehnică : şi era fatal să se întîmple aşa." Într-adevăr. Eşti prins într-un angrenaj, rămîi neputincios în faţa diagnosticului unor specialişti, în faţa previziunilor, deciziilor lor. Bolnavul a devenit proprietatea lor : încearcă numai să li-l smulgi ! Miercuri nu existase decît o singură alternativă : operaţia sau euthanasia. Cu inima solidă, puternic reanimată, mama ar fi rezistat multă vreme ocluziei intestinale şi viaţa ei ar fi fost un iad, căci doctorii ar fi refuzat euthanasia. Ar fi trebuit să fiu acolo la ora şase dimineaţa. Dar şi-aşa, aş fi îndrăznit să-i spun doctorului N. : „Lăsaţi-o să se stingă" ? Asta sugeram eu cînd i-am cerut : „N-o chinuiţi" şi el m-a pus la punct cu morga unui om sigur de datoria lui. Ei mi-ar fi spus : „O lipsiţi poate de cîţiva ani de viaţă." Şi eram obligată să cedez. Aceste raţionamente nu

mă alinau. Viitorul mă înspăimînta. Cînd aveam cincisprezece ani, unchiul meu Maurice murise de cancer la stomac. Mi s-a povestit că urlase zile întregi : Curmaţi-mi viaţa. Daţi-mi revolverul. Fie-vă milă de mine." Doctorul P. îşi va ţine oare făgăduiala : „Nu va suferi" ? Moartea şi tortura începuseră să se ia la întrecere. Mă întrebam cum faci să mai trăieşti după ce o fiinţă dragă ţi-a strigat în zadar : Ai milă !

Şi chiar dacă moartea cîştiga, ce odioasă mistificare ! Mama ne credea alături de ea ; dar noi şi începusem s-o situăm de partea cealaltă a poveştii ei. Necurat duh atotştiutor, cunoşteam dedesubtul cărţilor, şi ea se zbătea, foarte departe, în însingurarea omenească. Dorinţa ei înverşunată de a se vindeca, răbdarea, curajul ei, totul se bizuia pe un şiretlic. Nu va fi răsplătită pentru nici una dintre suferinţele sale. Îi revedeam chipul : „E spre binele meu". Înduram cu disperare urmările unei greşeli care era a mea, fără să fiu răspunzătoare de ea, şi pe care n-o voi putea răscumpăra niciodată.

Mama petrecuse o noapte calmă ; văzînd cît e de neliniştită, infirmiera o ţinuse tot timpul de mînă. Găsise mijlocul de a o aşeza pe bazin fără s-o rănească. Începea să mănînce şi în curînd perfuziile aveau să fie oprite. „Diseară !" implora ea. „Diseară sau mîine", spunea N. În aceste condiţii,

infirmiera va continua s-o supravegheze, dar sora mea va dormi la nişte prieteni. M-am sfătuit cu doctorul P. Mîine, Sartre va pleca cu avionul la Praga ; să-l însoţesc ? „Se poate întîmpla orice, oricînd. Dar, tot aşa, situaţia aceasta poate dura luni de zile. Înseamnă să nu mai plecaţi niciodată. Praga e doar la o oră şi jumătate distanţă de Paris şi va fi uşor să telefonaţi." I-am vorbit mamei despre acest proiect. „Bineînţeles ! du-te, n-am nevoie de tine", îmi spuse ea. Plecarea mea o convingea de-a binelea că era în afară de primejdie : „Era gata să mă prăpădesc şi ei m-au scăpat ! O peritonită la şaptezeci şi opt de ani ! Bine că m-am aflat aici ! Bine că nu m-au operat la femur." Eliberat de bandaje, braţul ei stîng se mai dezumflase. Cu multă silinţă îşi ducea mîna la obraz ; îşi pipăia nasul, gura : „Mi se pare că am ochii înfipţi în mijlocul obrajilor şi nasul, anapoda, în josul feţei. Ce ciudat..."

Mama nu avusese obiceiul să se observe. Acum trupul i se impunea. Eliberată de această greutate, nu mai plutea în nori şi nu mai rostea nimic care să mă scoată din fire. Îşi amintea de spitalul Boucicaut doar ca să-i deplîngă pe bolnavii condamnaţi să zacă în sălile comune. Lua partea infirmierelor, împotriva direcţiei care le exploata. În ciuda stării grave în care se afla, ră-

mînea credincioasă discreției de care făcuse dovadă totdeauna. Se temea să nu-i fi dat prea mult de furcă domnișoarei Leblon. Mulțumea, se scuza : „Tot sîngele acesta cheltuit pentru o femeie bătrînă, cînd atîția tineri ar avea nevoie de el !" Își făcea reproșuri că îmi pierd o mulțime de timp cu ea : „Ai atîtea de făcut, și îți irosești ceasuri întregi aici ; asta mă supără !" Era o ușoară mîndrie, dar și o remușcare în glasul ei cînd spunea : „Bietele mele fetițe ! V-am dat emoții ! Ați cam tremurat de frică." Ne înduioșa și prin solicitudinea ei. Joi dimineața, abia ieșită din comă, cînd femeia de serviciu i-a adus surorii mele micul dejun, ea a spus într-un suflu : „Duh... duh... — Duhovnic ? — Nu. Duhlceață", amintindu-și că sora mea mînca în fiecare dimineață. Se interesa cum se vinde ultima mea carte. Domnișoara Leblon fusese dată afară de proprietăreasă și, la sugestia surorii mele, mama a acceptat să se instaleze acasă la ea : de obicei nu suporta ca cineva să intre în casă în lipsa ei. Boala îi sfărîmase carapacea prejudecăților și a pretențiilor : poate și pentru că nu mai avea nevoie de asemenea paveze. Nu mai era vorba de renunțări, de sacrificii : prima sa datorie era de a se restabili, deci de a avea grijă de sine ; abandonîndu-se fără scrupule dorințelor, plăcerilor sale, era în sfîrșit eliberată

de resentiment. Frumusețea, zîmbetul ei, reînviate, exprimau un liniștit acord cu ea însăși și, pe patul acesta de agonie, un soi de fericire.

Am remarcat, cu oarecare uimire, că nu ceruse să vină duhovnicul ei, a cărui vizită fusese amînată pe marți. Cu mult înainte de operație, îi spusese Martei : „Roagă-te pentru mine, fetița mea, fiindcă, știi, cînd ești bolnav, nu te mai poți ruga." Desigur era prea ocupată să se vindece ca să-și mai impună osteneala practicilor religioase. Doctorul N. i-a spus într-o zi : „Dacă v-ați întremat așa de repede, înseamnă că sînteți bine cu Dumnezeu ! — Oh ! sînt foarte bine cu el. Dar n-am nici un chef să-l văd prea repede." Viața veșnică însemna pe pămînt moartea, și ea refuza să moară. Bineînțeles, bigoții din anturajul ei presupuneau că ne împotriveam voinței sale și încercară să ne atace. În ciuda pancardei *Vizite interzise*, într-o dimineață, sora mea văzu cum se deschide ușa lăsînd să intre sutana unui preot ; l-a împins repede îndărăt : „Sînt părintele Avril. Vin ca prieten. — N-are nici o importanță. Costumul pe care îl purtați ar speria-o pe mama." Luni, o nouă irupere : „Mama nu primește pe nimeni", a spus sora mea ieșind cu doamna de Saint-Ange în vestibul. „Bine. Dar trebuie să discut cu dumneata o problemă foarte gravă : cu-

nosc convingerile mamei dumitale... — Şi eu le cunosc, a răspuns sec sora mea. Mama e întreagă la minte. În ziua în care va dori să vadă un preot, îl va vedea..." Miercuri dimineaţa, cînd mi-am luat zborul spre Praga, încă nu dorise acest lucru.

AM telefonat la prînz : „Deci încă n-ai plecat !“ mi-a spus Poupette, într-atît mă auzea de limpede. Mama se simţea foarte bine ; joi, la fel ; vineri a vorbit cu mine, încîntată că o chem de la o asemenea depărtare. Citea puţin şi dezlega cuvinte încrucişate. Sîmbătă n-am putut telefona. Duminică seara, la orele unsprezece şi jumătate, am cerut numărul familiei Diato. În vreme ce aşteptam să mi se dea legătura în camera mea, mi s-a adus o telegramă : „Mama foarte obosită. Poţi veni acasă ?“ Francine mi-a spus că Poupette doarme la clinică. Curînd am auzit-o la capătul firului : „O zi îngrozitoare, mi-a spus ea. Tot timpul am ţinut-o de mînă pe mama care mă implora : nu mă lăsa să plec. Spunea : n-am s-o

mai văd pe Simone. Acum i s-a dat ecvanil și doarme."

L-am rugat pe portar să-mi rețină un loc la avionul care decola a doua zi la ora zece și jumătate. Fixasem o serie de întîlniri. Sartre mă sfătuia să aștept o zi, două : imposibil. Nu țineam neapărat s-o revăd pe mama înainte de a muri ; dar nu suportam ideea că ea nu mă va mai revedea. De ce dăm atîta importanță unei clipe, cînd nu va mai exista aducere aminte ? Și nici îndreptare. Am înțeles pe spinarea mea, pînă în măduva oaselor, că în ultimele clipe ale unui muribund se poate închide absolutul.

Luni, la ora unu și jumătate, intram în camera 114. Înștiințată de întoarcerea mea, mama o credea potrivită planurilor mele. Și-a scos ochelarii negri și mi-a zîmbit. Sub efectul calmantelor, era euforică. Își schimbase înfățișarea. Era galbenă la față și o cută umflată cobora de sub ochiul drept, de-a lungul nasului. Totuși toate mesele erau din nou pline de flori. Domnișoara Leblon plecase ; mama nu mai avea nevoie de infirmieră particulară pentru că perfuziile fuseseră oprite. În seara plecării mele, domnișoara Leblon începuse o transfuzie care trebuia să dureze două ore : venele obosite suportau și mai puțin sîngele decît plasma. Mama țipase timp de cinci minute. „Opriți !"

spusese Poupette. Infirmiera protestase: „Ce va spune doctorul N.? — Iau totul asupra mea." Într-adevăr, N. fusese furios: „Cicatrizarea se va face mai încet." Cu toate acestea ştia foarte bine că rana nu se va mai închide niciodată; forma o fistulă prin care intestinul se golea: ceea ce evita o nouă ocluzie, căci „traficul" se întrerupsese. Cîtă vreme va rezista mama? După analize, tumoarea era un sarcom de o extremă virulenţă, care începuse să se întindă în tot organismul; totuşi evoluţia putea fi destul de lungă, dată fiind vîrsta ei.

Îmi povesti ce făcuse în ultimele două zile. Sîmbătă începuse un roman de Simenon şi o bătuse pe Poupette la cuvinte încrucişate: pe masa ei se afla un teanc de careuri tăiate din ziare. Duminică mîncase la dejun un piureu de cartofi pe care nu-l mistuise (în realitate era începutul metastazelor care o răscoliseră) şi avusese un lung coşmar, trează: „Se făcea că eram într-un cearşaf albastru, deasupra unei gropi; sora ta ţinea cearşaful şi eu o imploram: nu mă lăsa să cad în groapă... — Te ţin bine, nu vei cădea", spunea Poupette. Petrecuse noaptea într-un fotoliu şi mama, care de obicei avea grijă de somnul ei, îi spunea: „Nu adormi; nu mă lăsa să plec. Dacă adorm, trezeşte-mă: nu mă lăsa să plec în timpul somnului." La un moment dat, mi-a po-

vestit sora mea, mama a închis ochii, extenuată. Ca nişte gheare, mîinile au apucat cearşaful şi a bîiguit : „Să trăiesc ! Să trăiesc !"

Spre a o scuti de chinuri, medicii prescriseseră pilule şi injecţii cu ecvanil. Mama le cerea cu aviditate. Toată ziua a fost într-o dispoziţie excelentă. A criticat din nou ciudăţenia impresiilor ei : „În faţa mea era ceva rotund care mă obosea. Sora ta nu-l vedea. Îi spuneam : ascunde drăcovenia aia rotundă. Şi ea nu vedea nimic rotund." Era vorba de o mică placă metalică fixată în pervazul ferestrei şi care fusese acoperită prin lăsarea storului, în sfîrşit reparat. Le-a primit pe Chantal şi Catherine şi ne-a declarat cu satisfacţie : „Doctorul P. mi-a spus că am fost foarte deşteaptă ; am făcut lucrurile în chip inteligent : în timp ce mă restabilesc în urma operaţiei, femurul meu se sudează la loc." Seara, am propus s-o înlocuiesc pe sora mea care aproape nu închisese un ochi în noaptea trecută ; dar mama se obişnuise cu ea ; şi o socotea mult mai pricepută decît mine, pentru că îl îngrijise pe Lionel.

Ziua de marţi a trecut cu bine. Noaptea, mama a avut coşmaruri. „Parcă mă aşază cineva într-o cutie", îi spunea surorii mele. „Sînt aici, dar sînt în cutie. Sînt eu, dar nu mai sînt eu. Nişte oameni iau cutia !" Se zbătea : „Nu-i lăsa

să mă ducă de-aici !“ Poupette și-a ținut multă vreme mîna pe fruntea ei : „Îți făgăduiesc că nu-i voi lăsa să te așeze în cutie.“ A cerut niște pastile suplimentare de ecvanil. Scăpată în sfîrșit de vedenii, mama a întrebat-o : „Dar ce-o fi vrînd să însemne cutia aia și oamenii ăia ? — Amintiri de la operația ta : infirmierii care te-au purtat pe brancardă.“ Mama a adormit. Dar de dimineață avea în ochi toată tristețea animalelor fără apărare. Cînd infirmierele i-au aranjat patul, apoi au făcut-o să urineze cu ajutorul unei sonde, a avut dureri, a gemut ; și m-a întrebat cu glas sfîrșit : „Crezi c-o să scap ?“ Am dojenit-o. L-a întrebat cu sfială pe doctorul N. : „Sînteți mulțumit de mine ?“ El i-a răspuns da fără nici o convingere, dar ea s-a agățat de acest balon de săpun. Inventa mereu motive excelente spre a-și justifica oboseala excesivă. Mai întîi, deshidratarea ; apoi un piureu de cartofi, care-i căzuse greu ; în ziua aceea reproșă infirmierelor că îi făcuseră cu o zi înainte, trei pansamente în loc de patru : „Seara, cînd a văzut asta, doctorul N. s-a înfuriat, îmi spuse ea. Le-a tras o săpuneală !“ A repetat de mai multe ori cu bunăvoință : „Era furios !“ Chipul ei își pierduse frumusețea ; era schimonosit de ticuri ; în glas îi răzbătea iarăși ranchiuna și revendicarea.

„Tare mai sînt obosită", suspina. După-amiază, primise să-l vadă pe fratele Martei, un tînăr iezuit. „Vrei să-i spun să nu vină ? — Nu. Asta-i face plăcere soră-ti. Vor discuta teologie. Eu voi închide ochii și nu voi fi nevoită să vorbesc." Nu mîncase la dejun. A adormit cu capul proptit în piept ; cînd Poupette a deschis ușa, a crezut că își dăduse sufletul. Charles Cordonnier n-a stat decît cinci minute. A vorbit despre dejunurile la care tatăl lui o invita în fiecare săptămînă pe mama : Sper că vă voi revedea în casa din bulevardul Raspail într-una din joile viitoare." Ea m-a privit, neîncrezătoare, și adînc mîhnită : „Crezi că mă voi mai putea duce acolo ?" Niciodată nu văzusem pe chipul ei o expresie atît de nefericită : în ziua aceea a bănuit că este pierdută. Credeam că deznodămîntul este atît de apropiat, încît la sosirea surorii mele n-am plecat. Mama a șoptit : „Dacă stați aici amîndouă, înseamnă că mi-e rău. — Sîntem mereu aici. — Dar nu amîndouă împreună." Din nou m-am prefăcut supărată : „Rămîn fiindcă ai moralul scăzut. Dar, dacă asta te neliniștește, mă duc. — Nu, nu", mi-a spus ea cu o mutră spășită. Severitatea mea nedreaptă îmi făcea rău. În clipa cînd adevărul o strivea și cînd ar fi avut nevoie să se elibereze prin cuvinte, noi o condamnam la tăcere ; o obligam să-și ascundă neliniștea, să-și refuleze

îndoielile : se simțea — cum s-a simțit adesea în viața ei — vinovată și totodată neînțeleasă. Dar noi nu aveam de ales : cel dintîi lucru de care avea trebuință era speranța. Chantal și Catherine s-au speriat atît de tare de chipul ei încît au telefonat la Limoges rugînd-o pe mama lor să vină înapoi.

Poupette nu se mai putea ține pe picioare. Am hotărît : „În noaptea asta dorm eu aici." Mama păru neliniștită : „Ai să știi ? Ai să știi să-mi pui mîna pe frunte dacă am coșmaruri ? — Sigur că da." A chibzuit, m-a privit cu intensitate și mi-a spus : „Tu mă sperii."

Totdeauna am intimidat-o pe mama din pricina stimei intelectuale pe care mi-o acorda și pe care refuzase deliberat să i-o dea fiicei sale mai mici. Reciproc : foarte devreme pudibonderia ei m-a înghețat. Am fost un copil deschis ; și-apoi am văzut cum trăiesc oamenii mari, fiecare închis între micii săi pereți particulari ; uneori ea făcea o spărtură, repede astupată : „Mi-a făcut confidențe", șoptea mama, cu un aer important. Sau se descoperea pe dinafară o fisură : „Are o fire ascunsă ; nu mi-a spus nimic ; dar se pare că..." Mărturisirile și trăncănelile aveau ceva de lucru făcut pe ascuns care îmi producea silă și am vrut ca zidurile mele să nu aibă crăpături. Mai cu seamă mamei m-am străduit să nu-i destăinui nimic, temîndu-

mă de aerul ei pierdut şi neputîndu-i suferi privirea. Curînd n-a mai îndrăznit să-mi mai pună întrebări. Scurta noastră explicaţie despre lipsa mea de credinţă ne-a cerut amîndurora un efort considerabil. M-am întristat văzîndu-i lacrimile. Dar am realizat repede că plîngea nereuşita ei fără să-i pese de ceea ce se petrecea în mine. Şi, preferînd teroarea prieteniei, m-a făcut să mă revolt. O înţelegere ar fi rămas posibilă dacă, în loc de a cere tuturor să se roage pentru sufletul meu, mi-ar fi dăruit puţină încredere şi simpatie. Acum ştiu ce a împiedicat-o s-o facă : avea prea multe revanşe de luat, prea multe răni de oblojit ca să se poată pune în locul altuia. În actele ei, se sacrifica, dar emoţiile nu o scoteau din ea însăşi. De altfel, cum ar fi putut încerca să mă înţeleagă cînd evita să citească în propria ei inimă ? Şi nimic nu o pregătise pentru a putea născoci o atitudine care să nu ne dezbine ; neprevăzutul o descumpănea, fiindcă fusese învăţată să nu gîndească, să nu acţioneze, să nu simtă niciodată decît prin cadre gata făcute.

Tăcerea dintre noi a devenit pe de-a întregul opacă. Pînă la apariţia cărţii mele, *Invitata,* n-a ştiut aproape nimic despre viaţa mea. A încercat să se convingă că cel puţin la capitolul moravuri eram „serioasă". Zvonul public i-a dărîmat iluziile, dar în clipa aceea raportul dintre noi se

schimbase. Depindea din punct de vedere material de mine ; nu lua nici o hotărîre practică fără să mă consulte : eram stîlpul familiei, în oarecare măsură fiul ei. Pe de altă parte, eram un scriitor cunoscut. Aceste circumstanţe scuzau în parte dezordinea vieţii mele, pe care de altfel ea o reducea la minimum : o legătură liberă, la urma urmelor mai puţin nelegiuită decît o căsătorie civilă. Conţinutul cărţilor mele o şoca adesea, dar era flatată de succesul lor. Autoritatea, pe care mi-o conferea în ochii ei acest succes, îi agrava chinurile. Degeaba evitam orice discuţie — sau poate tocmai pentru că le evitam — credea că o judec. Poupette, „cea mică", mai puţin respectată decît mine — şi care, fiind mai puţin marcată de mama, nu-i moştenise băţoşenia — avea cu ea raporturi mai libere. A luat asupră-şi sarcina de-a o linişti pe cît posibil cînd au apărut *Memoriile unei fete cuminţi*. Eu m-am mulţumit să-i aduc un buchet de flori scuzîndu-mă scurt : de altfel a fost emoţionată şi uluită. Într-o zi mi-a spus : „Părinţii nu-i înţeleg pe copiii lor, dar şi invers..." ; am discutat despre aceste neînţelegeri, dar la modul general. Şi n-am mai revenit niciodată asupra acestei chestiuni. Băteam la uşă. Auzeam un scurt geamăt, tîrşîitul papucilor ei pe podea, încă un suspin, şi îmi făgăduiam că de data asta voi găsi subiecte de conversaţie, un teren pe care să ne înţe-

legem. După cinci minute, partida era pierdută : aveam atît de puține simpatii comune ! Îi răsfoiam cărțile : nu citeam aceleași cărți. O făceam să vorbească, o ascultam, comentam. Dar, fiindcă era mama mea, frazele ei supărătoare îmi displăceau și mai mult decît dacă ar fi ieșit din altă gură. Și eram la fel de crispată ca la douăzeci de ani cînd încerca — cu obișnuita ei nedibăcie — să creeze o atmosferă intimă : „Știu că nu mă socotești inteligentă. Dar în tot cazul de la mine ai vitalitatea, și asta îmi face plăcere." Asupra acestui punct, aș fi fost din toată inima de părerea ei ; dar începutul frazei îmi tăia elanul. Așa că ne paralizam una pe alta. Toate acestea a vrut să mi le spună, învăluindu-mă cu privirea : „Tu mă sperii."

Mi-am pus cămașa de noapte a surorii mele, m-am întins pe patul pliant de lîngă cel al mamei : și eu aveam vagi temeri. Camera devenea lugubră, la căderea nopții, cînd nu mai era luminată decît de lampa de la căpătîi, mama cerînd să fie lăsat storul. Bănuiam că întunericul făcea și mai de nepătruns funebra taină. De fapt, în noaptea aceea și în celelalte trei următoare, am dormit mai bine decît acasă la mine, ferită de neliniștea provocată de telefon și de rătăcirile imaginației mele ; eram acolo, nu mă gîndeam la nimic.

Mama n-a avut coşmaruri. În prima noapte s-a trezit adesea cerînd să bea. În a doua, a durut-o foarte tare coccisul ; domnişoara Cournot a culcat-o pe partea dreaptă : atunci însă a chinuit-o braţul. A fost instalată pe un colac de cauciuc, ceea ce îi uşura locul dureros, dar risca să-i facă rău pielii de pe fese, atît de învineţită, de fragilă. Vineri, sîmbătă, a dormit destul de bine. Începînd de joi, datorită ecvanilului, îşi recăpătase iarăşi încrederea. Nu mai întreba : „Crezi că voi scăpa ?", ci : „Crezi că voi putea duce din nou o viaţă normală ?" „Ah ! astăzi, te văd ! îmi spuse fericită. Ieri, nu te vedeam !" A doua zi, Jeanne, care sosise de la Limoges, a găsit-o cu un chip mai puţin desfigurat decît se temuse. Au stat de vorbă aproape un ceas. Cînd a venit a doua oară, sîmbătă, împreună cu Chantal, mama le-a spus pe ton glumeţ : „Ei bine ! înmormîntarea mea nu va avea loc mîine ! Am să trăiesc pînă la o sută de ani : va trebui să fiu ucisă." Doctorul P. era uluit. „Nu poţi face nici o previziune în legătură cu ea : e plină de vitalitate !" I-am raportat mamei aceste ultime cuvinte : „Da, sînt plină de vitalitate !" a constatat ea cu satisfacţie. Era puţin mirată : intestinele nu mai funcţionau şi medicii nu păreau deloc îngrijoraţi. „Important este că au funcţionat : asta dovedeşte

că nu sînt paralizate. Doctorii sînt foarte mulțumiți. — Principalul e să fie ei mulțumiți.“

Sîmbătă seara, înainte de a ne culca, am stat de vorbă. „E ciudat, mi-a spus ea visătoare, cînd mă gîndesc la domnișoara Leblon, o văd în apartamentul meu : un fel de manechin umflat, fără brațe, ca cele din vitrinele curățătoriilor chimice. Doctorul P., parc-ar fi o fîșie de hîrtie neagră pe burta mea. Atunci, cînd îl văd în carne și oase, mi se pare un lucru bizar.“ I-am spus : „Vezi, te-ai obișnuit cu mine : nu te mai sperii. — Ce vorbă-i asta ? — Mi-ai spus că ți-e teamă de mine. — Am spus eu așa ? Cîte mai spun și oamenii.“

Și eu mă obișnuisem cu traiul acesta. Soseam la ora opt seara : Poupette îmi dădea veștile de peste zi ; doctorul N. făcea o scurtă vizită. Domnișoara Cournot sosea și eu citeam în vestibul în timp ce ea schimba pansamentul. De patru ori pe zi se aducea în cameră o masă pe rotile, încărcată de bandaje, tifoane, comprese, vată, leucoplast, cutii de fier, tăvițe, foarfeci ; îmi întorceam cu grijă privirea cînd era scoasă din încăpere. Domnișoara Cournot, ajutată de o infirmieră prietenă cu ea, îi făcea toaleta mamei și o instala pentru noapte. Mă culcam. Tot ea îi făcea diferite injecții, apoi se ducea să bea o ceașcă de cafea, în vreme ce eu citeam, la lumina lămpii de la căpătîi. Se întorcea, se așeza lîngă ușa pe care o

lăsa întredeschisă spre antret, ca să aibă puțină lumină ; citea și tricota. Se auzea bîzîitul ușor al aparatului electric care dădea vibrații saltelei. Adormeam. La ora șapte, sculare. În timpul pansamentului, mă întorceam cu fața la perete, felicitîndu-mă că aveam nasul înfundat din pricina unui guturai : pe Poupette o supărau mirosurile ; eu nu simțeam aproape nimic, în afară de mireasma apei de colonie cu care îi ștergeam adesea fruntea și obrajii mamei, și care mi se părea dulceagă și grețoasă : în vecii vecilor nu voi mai folosi acea marcă.

Domnișoara Cournot pleca, mă îmbrăcam, mîncam ceva. Pregăteam pentru mama o doctorie albicioasă, foarte neplăcută cum spunea ea, dar care îi ajuta la digestie. Apoi îi dădeam cu lingurița ceai, în care sfărîmasem un biscuit. Îngrijitoarea făcea curat în cameră. Stropeam, aranjam florile. Adesea țîrîia soneria telefonului ; alergam în vestibul ; închideam ușa în urma mea, dar nu eram sigură că mama nu mă auzea și vorbeam cu prudență. Rîdea cînd îi povesteam : „Doamna Raymond m-a întrebat cum mai merge femurul tău. — Cred că femeile astea nu mai înțeleg nimic !“ Uneori mă chema cîte o infirmieră : prietene de-ale mamei, rude veneau după vești. În general, nu avea puterea să-i primească, dar era foarte mulțumită că oamenii îi duceau grija. Ie-

şeam cît i se făcea pansamentul. Apoi îi dădeam dejunul : neputînd să mestece, mînca piureuri, supe îngroşate, carne foarte fin tăiată, compoturi, creme ; îşi impunea să golească farfuria : „Trebuie să mă hrănesc." Între mese, bea mici înghiţituri dintr-un amestec de zeamă de fructe proaspete : „Au vitamine. Îmi fac bine." Pe la ora două sosea Poupette : „Îmi place această rînduială", spunea mama. Într-o zi mi-a spus cu regret : „Ce prostie ! vă am şi eu o dată pe amîndouă la dispoziţia mea, şi tocmai atunci sînt bolnavă !"

Eram mai calmă decît înaintea plecării mele la Praga. Se operase definitiv trecerea mamei la starea de cadavru viu. Lumea era redusă la dimensiunile camerei sale : cînd străbăteam Parisul, în taxi, nu mai vedeam decît un decor în care circulau nişte figuranţi. Viaţa mea se desfăşura alături de ea şi nu avea decît un scop : acela de a o ocroti. Noaptea, cel mai mic zgomot mi se părea asurzitor : foşnetul unui ziar răsfoit de domnişoara Cournot, sforăitul unui motor electric. Ziua, umblam în vîrful picioarelor. Forfota de pe scară şi de deasupra capetelor noastre îmi spărgea timpanele. Între unsprezece şi ora prînzului, mi se părea scandaloasă hărmălaia meselor pe rotile care treceau pe palier, încărcate cu farfurii de tablă, bidoane, gamele care se ciocneau unele de altele. Eram furioasă cînd vreo îngrijitoare nă-

tîngă îi cerea mamei, care somnola, să-i spună ce doreşte pentru a doua zi : mîncare de iepure sau pui fript ? Şi la fel cînd i se aducea la dejun, în loc de creierul promis, nişte carne tocată deloc îmbietoare. Aveam aceleaşi simpatii ca şi mama : faţă de domnişoara Cournot, domnişoara Laurent, tinerele Martin şi Parent ; doamna Gontrand mi se părea şi mie prea vorbăreaţă : „Îmi povesteşte că şi-a petrecut după-amiaza liberă cutreierînd prăvăliile să-i cumpere fiică-si nişte pantofi : ce-mi pasă mie de asta ?"

Nu ne mai plăcea clinica. Zîmbitoare, harnice, infirmierele erau copleşite de muncă, prost plătite, tratate urît. Domnişoara Cournot îşi aducea cafea de acasă : nu i se dădea decît apa caldă. Surorile de noapte nu dispuneau de o sală de duşuri, nici măcar de un cabinet de toaletă unde să se spele şi să se fardeze după o noapte albă. Domnişoara Cournot ne povestea tulburată neînţelegerile ei cu supraveghetoarea. Aceasta îi reproşă într-o dimineaţă că poartă pantofi maro : „Dar n-au tocuri. — N-are a face, trebuie să fie albi." Domnişoara Cournot păru zdrobită : „Nu face pe ostenita înainte de a începe ziua de lucru !" strigă supraveghetoarea. Două zile întregi mama rumegă fraza asta cu indignare : totdeauna îi plăcuse să ia cu violenţă partea unora împotriva altora. Într-o seară, prietena domnişoarei Cournot intră în

cameră plîngînd : pacienta ei luase hotărîrea să nu-i mai adreseze nici un cuvînt. Tragediile de care fetele acestea tinere se izbeau în meseria lor, nu le oţeleau cîtuşi de puţin faţă de măruntele drame ale vieţii lor personale.

„Simţi că te prosteşti", spunea Poupette. Eu suportam cu indiferenţă conversaţiile neroade, ritualul glumelor : „Ce festă i-ai mai jucat profesorului B. ! — Cu ochelarii ăia negri semeni cu Greta Garbo !" Dar limbajul îmi putrezea în gură. Aveam impresia că joc teatru pretutindeni. Vorbindu-i unei vechi prietene despre apropiata ei schimbare de locuinţă, însufleţirea glasului meu mi se părea trucată ; aveam impresia că rostesc o pioasă minciună cînd spuneam, pe drept, patronului unei braserii : „A fost foarte bun." În alte momente, mi se părea că lumea se deghizează. Într-un hotel, vedeam o clinică ; confundam cameristele cu infirmierele ; ca şi picoliţele din restaurante : mă ajutau să urmez un tratament care consta în a mînca. Priveam oamenii cu un ochi nou, obsedată de încîlceala de tuburi care se ascundea sub veşmintele lor. Eu însămi mă preschimbasem uneori într-o pompă aspiratoare şi respingătoare, sau într-un sistem de cavităţi şi maţe.

Poupette era un pachet de nervi. Mie îmi crescuse tensiunea, mi se urcase sîngele la cap. Ceea

ce ne punea cel mai mult la grea încercare erau agoniile mamei, învierile ei, și propria noastră contradicție. În această cursă între suferință și moarte, dorința noastră arzătoare era ca aceasta din urmă să ajungă cea dintîi. Totuși, cînd mama dormea, cu chipul încremenit, pîndeam cu sufletul la gură, pe lizeuza albă, firava mișcare a șnurului negru de care era agățat ceasul ei : spaima de spasmul final ne frămînta pînă-n rărunchi.

Se simțea bine cînd am plecat de la ea duminică, puțin după ora prînzului. Luni dimineața chipul ei supt mă înspăimîntă ; sărea în ochi măcinarea roiului misterios care, între piele și oase, îi devora celulele. La ora zece seara, Poupette strecură un bilet în mîna infirmierei : „Ar fi bine s-o chem pe sora mea ?“ Infirmiera clătină din cap : inima rezista. Dar noi mizerii se pregăteau. Doamna Gontrand mi-a arătat partea dreaptă a trupului mamei : din pori țîșneau picături de apă, cearșaful era umezit. Aproape nu mai urina deloc, carnea ei era dospită de un edem. Își privea mîinile și își mișca cu nedumerire degetele umflate ca niște caltaboși : „Lipsa de mișcare“, îi spusei eu.

Liniștită din pricina efectului calmant al ecvanilului și al morfinei, constata că este obosită, dar nu-și pierdea răbdarea : „Sora ta mi-a spus un lucru care mi-a fost de mare folos, într-o zi cînd mă credeam total restabilită : mi-a spus că mă

voi simţi din nou obosită. De-atunci ştiu că e ceva normal." A primit-o o clipă pe doamna de Saint-Ange şi i-a spus: „Oh! acum mă simt foarte bine!" Un zîmbet i-a descoperit maxilarul: începuse să aibă rînjetul macabru al unui schelet, în timp ce ochii îi străluceau cu o inocenţă uşor febrilă. După ce a mîncat, i s-a făcut rău; am sunat şi iar am sunat infirmiera; ceea ce doream se realiza, îşi dădea sufletul, şi eu îmi pierdusem cumpătul. O pilulă a reanimat-o.

Seara, mi-o închipuiam moartă, şi mi se frîngea inima. De dimineaţă, Poupette îmi spuse „Local, merge bine", şi m-am simţit zdrobită. Mama se simţea atît de bine încît a citit cîteva pagini din Simenon. Noaptea a avut dureri mari: „Mă doare pretutindeni!" I s-au făcut injecţii cu morfină. Cînd a deschis ochii, în timpul zilei, avea o privire sticloasă şi m-am gîndit: „De data asta e sfîrşitul." A adormit la loc. L-am întrebat pe N.: „I se apropie sfîrşitul? — Oh! nu, mi-a răspuns el, cu un ton pe jumătate compătimitor, pe jumătate triumfător, a fost prea bine ajutată să prindă puteri!" Atunci, durerea avea s-o răpună? *Curmaţi-mi viaţa. Daţi-mi revolverul. Fie-vă milă de mine.* Ea spunea: „Mă doare pretutindeni." Îşi mişca cu nelinişte degetele umflate. Îşi pierdea încrederea: „Doctorii ăştia încep să mă calce pe

nervi. Îmi tot spun mereu că merg mai bine. Şi eu mă simt tot mai rău.“

Mă legasem de această muribundă. În vreme ce stăteam de vorbă în penumbră, îmi potoleam un vechi regret : reluam dialogul rupt în adolescenţa mea şi pe care divergenţele şi asemănarea dintre noi nu îngăduiseră niciodată să fie reînnodat. Şi vechea tandreţe pe care o crezusem deplin stinsă reînvia, de cînd îi era cu putinţă să se strecoare în cuvinte şi gesturi simple.

O priveam. Era aici, prezentă, conştientă, şi total neştiutoare faţă de povestea pe care o trăia. E firesc să nu ştim ce se petrece sub pielea noastră. Dar şi exteriorul trupului său îi scăpa : burta rănită, fistula, mizeriile care se scurgeau prin ea, culoarea vineţie a epidermei, lichidul care îi ţîşnea din pori ; nu-şi putea explora trupul cu mîinile-i aproape paralizate şi cînd i se dădeau îngrijiri, era ţinută cu capul lăsat pe spate. Nu mai ceruse oglinda : chipul ei de muribundă nu exista pentru ea. Zăcea şi visa, la o depărtare infinită de carnea ei intrată în putrefacţie, cu urechile împuiate de zarva minciunilor noastre şi adunată toată într-o speranţă pătimaşă : să se vindece. Aş fi vrut s-o feresc de neplăceri inutile : „Nu mai ai nevoie să iei medicamentul ăsta. — E mai bine să-l iau.“ Şi înghiţea lichidul cu aspect de ipsos. Abia putea mînca : „Nu te forţa ; e de ajuns,

lasă. — Crezi ?“ Examina mîncarea, șovăia : „Mai dă-mi încă puțin.“ În cele din urmă ascundeam farfuria : „E goală“, îi spuneam. Își impunea să înghită un iaurt, după-amiaza. Cerea adesea zeamă de fructe. Își mișca puțin brațele, își ridica mîinile și le apropia una de alta, ca o cupă, încet, cu un gest plin de precauții, și prindea bîjbîind paharul pe care continuam să-l țin. Aspira din pipetă vitaminele binefăcătoare : o gură de vampir sorbea avid viața.

Pe chipul ei uscat, ochii deveniseră enormi ; îi holba, îi împietrea ; cu prețul unei sforțări imense, se smulgea din Limbul în care intrase, spre a se ridica la suprafața acelor lacuri de lumină neagră ; își concentra în asta întreaga ființă ; mă scormonea cu priviri de o fixitate dramatică ; ca și cînd abia inventase privirea. „Te văd !“ De fiecare dată era nevoită s-o recucerească din ghearele tenebrelor. Cu ea se agăța de lume, așa cum unghiile i se agățaseră de cearșaf, ca să nu piară. „Să trăiesc. Să trăiesc.“

Cît de tristă eram, în seara aceea de miercuri, în taxiul care mă ducea acasă ! Cunoșteam pe de rost drumul acesta străbătînd cartierele elegante : Lancôme, Houbigant, Hermès, Lanvin. Adesea stopul mă oprea dinaintea magazinului Cardin : vedeam pălării, haine, fulare, pantofi, botine, de o eleganță derizorie. Mai departe, rochii de casă

frumoase și pufoase, în culori delicate ; mă gîndisem : „Am să-i cumpăr una în locul capotului roșu." Parfumuri, blănuri, lenjerie, bijuterii : aroganța luxoasă a unei lumi în care moartea nu-și are locul ; dar ședea pitită în spatele acestei fațade, în taina cenușie a clinicilor, a spitalelor, a camerelor închise. Și eu nu mai cunoșteam alt adevăr.

Joi, ca în fiecare zi, chipul mamei m-a consternat : ceva mai supt și mai chinuit decît ziua trecută. Dar vedea. M-a examinat : „Mă uit la tine și văd că ai părul negru de tot. — Sigur că da : doar știi bine. — Da, dar parcă tu și sora ta aveți amîndouă o șuviță mare, albă. Ca să mă agăț de ea și să nu cad." Și-a mișcat degetele : „Parcă se dezumflă, nu-i așa ?" A dormit. Deschizînd ochii mi-a spus : „Cînd văd o manșetă albă și mare, atunci știu c-am să mă trezesc. Cînd mă prinde somnul, adorm înfundată în jupoane." Ce amintiri, ce fantasme o năpădeau ? Trăise întotdeauna întoarsă spre lumea exterioară și mă emoționa văzînd-o pierdută deodată în ea însăși. Nu-i mai plăcea să fie îndepărtată de aici. În ziua aceea o prietenă, domnișoara Vauthier, îi istorisi cu prea multă însuflețire o poveste despre o slujnică. Am scos-o repede din cameră, căci mama își închidea ochii. Cînd m-am întors, mi-a

spus : „Bolnavilor nu trebuie să le spui poveştile tale, nu-i interesează."

Noaptea aceea am petrecut-o alături de ea. Durerile o înfricoşau, dar şi coşmarurile. Cînd a venit doctorul N., a cerut : „Să mi se facă atîtea injecţii cît e nevoie", şi imita gestul infirmierei care înfige acul. „Ah ! ah ! o să căpătaţi viciul drogurilor !" a spus N. şi, pe un ton glumeţ : „V-aş putea furniza morfină la un preţ foarte avantajos." Chipul lui s-a întunecat şi mi s-a adresat cu glas tăios : „Sînt două puncte asupra cărora un medic care se respectă nu face concesii : drogurile şi avorturile."

Ziua de vineri s-a scurs fără incidente. Sîmbătă mama a dormit tot timpul : „E bine, i-a spus Poupette. Te-ai odihnit." Mama a oftat : „Astăzi n-am trăit."

Grea muncă este să mori, cînd iubeşti atît de tare viaţa. „Poate să reziste două sau trei luni", ne-au spus medicii în seara aceea. În cazul acesta, trebuia să ne organizăm, s-o obişnuim pe mama să petreacă unele ceasuri fără noi. Cum soţul ei sosise la Paris cu o zi în urmă, sora mea se hotărî s-o lase pe mama singură în noaptea aceea, cu domnişoara Cournot. Ea avea să vină a doua zi de dimineaţă ; Marthe pe la ora două şi jumătate ; iar eu la ora cinci.

La ora cinci am deschis ușa. Storul era lăsat, în cameră era aproape întuneric. Marthe ținea mîna mamei, care ședea prăvălită pe partea dreaptă, zdrobită de oboseală, de ți se rupea inima : escarele de pe partea stîngă sîngerau ; culcată astfel, suferea mai puțin, dar stînd într-o poziție proastă, ostenea. Așteptase pînă la ora unsprezece să vină Poupette și Lionel, măcinată de neliniște, fiindcă îngrijitoarele uitaseră să-i prindă cu acul de cearșaf șnurul soneriei : nu putea ajunge pînă la buton, nu avea nici un mijloc să cheme pe cineva. Prietena ei, doamna Tardieu, trecuse s-o vadă, dar mama îi spusese totuși surorii mele : „M-ai lăsat pradă fiarelor !" (Le detesta pe infirmierele de duminică.) Pe urmă își recăpătă destulă vioiciune să-l tachineze pe Lionel : „Speri să scapi de soacră-ta ? Ei bine ! nici de data asta nu va fi așa". Rămasă singură timp de un ceas, după ce dejunase, o cuprinsese din nou neliniștea. Mi-a spus cu glas înfrigurat : „Nu trebuie să fiu lăsată singură, sînt încă prea slăbită. Nu trebuie să mă lăsați pe mîna fiarelor ! — Nu te vom mai lăsa."

După plecarea Marthei, mama adormi și sări din somn : o durea fesa dreaptă. Doamna Gontrand a instalat-o în altă poziție. A continuat să se vaiete. Am vrut să sun iarăși : „Inutil. Va veni iarăși doamna Gontrand. Ea nu știe." Durerile

mamei nu erau deloc imaginare, cauzele lor erau organice și precise. Cu toate acestea, sub un anumit prag, gesturile domnișoarei Parent sau ale domnișoarei Martin le potoleau; identice, gesturile doamnei Gontrand nu o alinau. Totuși a adormit din nou. La ora șase și jumătate a gustat, cu plăcere, niște supă și puțină cremă. Și, brusc, a țipat, simțindu-și fesa stîngă în flăcări. Nici o mirare. Trupul ei jupuit se scălda în acidul uric care i se prelingea din piele; infirmierele își ardeau degetele cînd îi schimbau cearșaful. Am sunat îndelung, cuprinsă de panică: lungi mai erau secundele! O țineam pe mama de mînă, îi atingeam fruntea, îi vorbeam: „O să ți se facă o injecție. N-o să te mai doară. O clipă. Doar o clipă." Crispată, gata să urle, gemea: „Mă arde, e îngrozitor, nu mai pot. N-am să mai rezist." Și aproape hohotind: „Tare nenorocită mai sînt", cu glasul acela de copil care mă sfîșia. Cît era de singură! O mîngîiam, îi vorbeam, dar era cu neputință să intru în suferința ei. Inima începu să-i bată nebunește, ochii i se dădură peste cap, m-am gîndit: „Moare" și ea a șoptit: „Leșin." În sfîrșit, doamna Gontrand i-a făcut o injecție cu morfină. Fără rezultat. Am sunat încă o dată. M-a îngrozit ideea că durerea s-ar fi putut declanșa dimineața, cînd mama nu avusese pe nimeni lîngă ea și nici un mijloc să cheme pe ci-

neva : nici vorbă să mai poată fi lăsată singură măcar o clipă. De data asta infirmierele i-au dat mamei ecvanil, i-au schimbat cearşaful, i-au uns rănile cu o pomadă care lăsa pe mîini reflexe metalice. Arsura a dispărut ; nu durase decît un sfert de ceas : o veşnicie. *Unchiul a urlat ceasuri întregi.* „E stupid, spunea mama. E atît de stupid !" Da : stupid de-ţi dădeau lacrimile. Nu-i mai înţelegeam pe medici, nici pe sora mea, nici pe mine. Nimic pe lume nu putea justifica aceste clipe de chin zadarnic.

Luni dimineaţă am vorbit cu Poupette la telefon : se apropia sfîrşitul. Edemul nu se resorbea ; tăietura nu se închidea. Medicii spuseseră infirmierelor că nu le mai rămînea decît s-o abrutizeze pe mama cu calmante.

La ora două, dinaintea uşii 114, am găsit-o pe sora mea ; îşi pierduse cumpătul. Îi spusese domnişoarei Martin : „N-o mai lăsaţi pe mama să sufere ca ieri. — Dar, doamnă, dacă-i facem atîtea injecţii, pentru nişte simple escare, în ziua cînd o vor apuca durerile cele mari morfina nu va mai avea nici un efect." Încolţită cu întrebările, îi explicase că, în general, în cazuri analoge cu cel al mamei, bolnavul moare în chinuri cumplite. *Fie-vă milă de mine. Curmaţi-mi viaţa.* Deci doctorul P. minţise ? Să-mi procur un revolver, s-o împuşc pe mama ; s-o sugrum. Viziuni

romantice şi zadarnice. Dar îmi era la fel de imposibil să mă imaginez auzind-o pe mama urlînd ceasuri întregi. „Să vorbim cu P." Tocmai sosise şi noi l-am prins : „Ne-aţi făgăduit că nu va suferi. — Nu va suferi." Ne-a atras atenţia că dacă s-ar fi dorit cu orice preţ să i se prelungească viaţa şi să i se asigure o săptămînă de chinuri, ar fi trebuit să i se facă o nouă operaţie, transfuzii, injecţii întremătoare. Da. Pînă şi N. îi spusese Poupettei de dimineaţă : „Am făcut tot ce se putea face, atîta vreme cît mai rămăsese o şansă. Acum, a încerca să-i încetinim moartea, ar însemna un sadism." Dar această abţinere nu ne era de ajuns. L-am întrebat pe P. : „Morfina va stăvili marile dureri ? — I se vor da dozele necesare."

Vorbise cu glas ferm şi ne inspira încredere. Ne-am mai liniştit. A intrat în camera mamei ca să-i refacă pansamentul : „Doarme, i-am spus noi. — Nici n-o să mă simtă." Fără îndoială mai dormea cînd medicul a ieşit. Dar, amintindu-mi de neliniştile ei din ziua trecută, i-am spus surorii mele : „Nu trebuie să deschidă ochii şi să se trezească singură." Sora mea a deschis uşa ; s-a întors spre mine, albă la faţă, şi s-a prăbuşit pe banchetă hohotind : „I-am văzut burta !" M-am dus să-i caut nişte ecvanil. Cînd doctorul P. s-a înapoiat, i-a spus : „I-am văzut burta, e îngrozi-

tor ! — Ba nu, e normal", i-a răspuns el uşor încruntat. Poupette mi-a spus : „Putrezeşte de vie", şi eu n-am întrebat-o nimic. Am stat de vorbă. Apoi m-am aşezat la căpătîiul mamei : aş fi crezut că-i moartă dacă n-aş fi văzut tresărirea şnurului negru pe albeaţa lizeuzei. Pe la ora şase şi-a ridicat pleoapele : „Dar ce oră e ? Nu mai înţeleg. S-a şi făcut noapte ? — Ai dormit toată după-amiaza. — Am dormit patruzeci şi opt de ore ! — Ba nu." I-am reamintit evenimentele din ziua trecută. Privea în depărtări, prin geam, întunericul şi firmele de neon : „Nu mai înţeleg", repetă ea pe un ton jignit. I-am vorbit de vizitele şi telefoanele primite pentru ea. „Mi-e egal", mi-a spus ea. Îşi trecea prin filtrul minţii mirarea : „I-am auzit pe medici ; spuneau : trebuie s-o abrutizăm." De data asta nu fuseseră vigilenţi. I-am explicat : e inutil să sufere ca ieri ; i se vor da medicamente să doarmă mult, pînă cînd escarele se vor cicatriza. „Da, mi-a spus ea cu reproş, dar pierd o mulţime de zile."

„Astăzi n-am trăit. — Pierd o mulţime de zile." Fiecare zi avea pentru ea o valoare de neînlocuit. Şi trăgea să moară. Habar n-avea : dar eu ştiam. În numele ei, nu mă resemnam.

A sorbit puţină supă şi am aşteptat-o împreună pe Poupette : „Nu doarme bine aici, a spus mama. — Ba nu." A suspinat : „Mi-e egal." Şi după

o clipă de gîndire : „Ceea ce mă neliniştește e că totul mi-e egal." Înainte de a adormi iarăşi, m-a întrebat cu un aer bănuitor : „Dar ce, oamenii pot fi abrutizaţi aşa ?" Era un protest ? Am crezut mai degrabă că dorea s-o liniştesc : toropeala ei era provocată artificial şi nu indica apropierea sfîrşitului.

Cînd domnişoara Cournot a intrat, mama şi-a ridicat pleoapele. Ochii i s-au răsucit în orbite, şi-a potrivit privirea, s-a uitat la soră cu o gravitate şi mai sfîşietoare decît a copilului care descoperă lumea : „Cine eşti dumneata ? — E domnişoara Cournot. — De ce-ai venit aici, la ora asta ? — E noapte", i-am repetat eu. Ochii ei holbaţi o întrebau pe domnişoara Cournot : „Dar de ce ? — Ştiţi foarte bine că îmi petrec toate nopţile alături de dumneavoastră". Mama a spus cu o umbră de dojană : „Ia te uită ! ce idee !" Mă pregăteam să plec „Pleci ? — Te supără că plec ?" Mi-a răspuns din nou : „Mi-e egal. Totul mi-e egal."

N-am plecat de îndată ; infirmierele de zi spuneau că mama se va sfîrşi în timpul nopţii. Pulsul sărea de la 48 la 100. S-a stabilizat pe la ora zece. Poupette s-a culcat ; m-am întors acasă. Acum eram sigură că doctorul P. nu ne-a tras pe sfoară. Mama se va stinge peste o zi, două, fără să sufere prea mult.

S-a trezit lucidă. De îndată ce avea dureri, i se dădeau calmante. Am sosit la ora trei ; dormea, avînd-o pe Chantal la căpătîi : „Biata Chantal, mi-a spus ea ceva mai tîrziu. Are o groază de treburi şi îşi pierde timpul cu mine. — Dar îi face plăcere. Ţine mult la tine." Mama a meditat ; cu un aer uimit şi îndurerat mi-a spus : „Eu nu ştiu dacă mai ţin la cineva."

Mi-am amintit cît era de mîndră : „Oamenii ţin la mine fiindcă sînt veselă." Puţin cîte puţin, mulţi dintre ei începuseră s-o plictisească. Acum inima ei amorţise de tot : oboseala îi luase totul. Şi totuşi, nici unul dintre cuvintele ei tandre nu m-au mişcat ca această declaraţie de indiferenţă. Odinioară, formulele învăţate, gesturile cuvenite îi eclipsau adevăratele sentimente. Măsuram căldura acestora după frigul pe care îl lăsa în ea absenţa lor.

A adormit. Răsuflarea ei devenise atît de imperceptibilă încît m-am pomenit visînd : „Dacă s-ar putea opri, lin." Dar şnurul negru se ridica, se lăsa : saltul nu va fi atît de uşor. Am trezit-o la ora cinci, aşa cum ceruse, să-i dau un iaurt : „Sora ta ţine foarte mult la asta : îmi face bine." A luat două sau trei înghiţituri : mă gîndeam la mîncărurile care în anumite locuri sînt depuse pe mormintele defuncţilor. I-am dat să miroasă un trandafir pe care îl adusese Catherine cu o zi mai

înainte : „Ultimul trandafir din Meyrignac." Abia i-a aruncat o privire distrată. S-a cufundat iarăşi în somn, din care a fost smulsă de o arsură în spate. Injecţie cu morfină : fără rezultat. La fel cum făcusem cu două zile mai înainte, o ţineam de mînă, o încurajam : „O clipă. Injecţia îşi va face efectul. Într-o clipă se va sfîrşi. — E ca un supliciu chinezesc", a spus ea pe un ton neutru, prea sfîrşită să mai protesteze. Am sunat din nou, am insistat : a doua injecţie. Tînăra Parent a potrivit patul, i-a schimbat puţin locul mamei care a adormit iarăşi, cu mîinile îngheţate. Îngrijitoarea a bombănit pentru că am trimis-o înapoi cu cina pe care o aducea la ora şase : implacabila rînduială a clinicilor unde agonia, moartea sînt nişte incidente cotidiene. La ora şapte şi jumătate, mama mi-a spus : „Ah ! acum mă simt bine. Într-adevăr bine. De mult nu mai m-am simţit atît de bine." Fiica mai mare a Jeannei a venit şi m-a ajutat s-o fac să înghită puţină supă şi cremă de cafea. Era un lucru dificil pentru că tuşea : un început de sufocaţie. Poupette şi domnişoara Cournot m-au sfătuit să plec. Desigur nu se va întîmpla nimic în noaptea asta şi prezenţa mea ar nelinişti-o pe mama. Am sărutat-o, şi ea mi-a spus, cu faţa iluminată de un zîmbet hidos : „Sînt mulţumită că m-ai văzut atît de bine !"

M-am culcat la douăsprezece și jumătate noaptea, după ce am luat belladenal. M-am trezit : suna telefonul : „Nu i-au mai rămas decît cîteva minute. Vine Marcel să te ia cu mașina.“ Împreună cu Marcel — vărul lui Lionel — am străbătut Parisul pustiu în mare viteză. Am sorbit repede o cafea, în picioare, într-o cafenea a cărei firmă înroșea întunericul din preajma porții Champerret. Poupette a venit în întîmpinarea noastră, în grădina clinicii : „S-a sfîrșit.“ Am urcat scara. Era un lucru atît de așteptat, și-atît de neconceput, cadavrul acesta culcat pe pat, în locul mamei. Mîna, fruntea i se răciseră. Era încă ea, și pentru totdeauna absența ei. O fîșie de tifon îi susținea bărbia, încadrîndu-i chipul încremenit. Sora mea voia să-i aducă niște haine din strada Blomet : „La ce bun ? — Se pare că așa se face. — Noi n-o să facem așa.“ Nu-mi puteam închipui s-o îmbrăcăm pe mama cu rochie și cu pantofi ca și cînd s-ar duce să mănînce în oraș ; și nici nu credeam că ar fi dorit-o : declarase adeseori că n-o interesează deloc ce se va întîmpla cu leșul ei. „N-avem decît să-i punem o cămașă lungă de noapte“, i-am spus domnișoarei Cournot. „Și verigheta ?“ a întrebat Poupette scoțînd inelul din sertarul mesei. I-am pus-o pe deget. De ce ? Desigur fiindcă nu exista nici un loc pe pămînt pentru acest mic cerc de aur.

Poupette era la capătul puterilor. După o ultimă privire spre ceea ce nu mai era mama am scos-o repede din cameră. Am băut un pahar cu Marcel la barul Domului. Ea ne-a povestit.

La ora nouă, N. a ieşit din cameră şi a spus cu ton furios : „Iar a mai sărit o copcă. După toate cîte le-am făcut pentru ea : e chiar vexant !" A plecat, lăsînd-o pe sora mea năucită. În ciuda mîinilor îngheţate, mama se plîngea că i-e prea cald şi respira cam anevoie. I s-a făcut o injecţie şi a adormit. Poupette s-a dezbrăcat, s-a culcat şi s-a prefăcut că citeşte un roman poliţist. Pe la miezul nopţii, mama a început să se agite. Poupette şi sora de noapte s-au apropiat de patul ei. Ea a deschis ochii : „Ce faceţi aici ? De ce păreţi îngrijorate ? Mă simt foarte bine. — Ai avut un coşmar." Potrivindu-i cearşaful, domnişoara Cournot i-a atins picioarele : frigul morţii le şi cuprinsese. Sora mea s-a gîndit să mă cheme. Dar prezenţa mea, la ora aceea, ar fi înspăimîntat-o pe mama care îşi păstra luciditatea. S-a culcat la loc. La ora unu mama s-a mişcat din nou. Cu glas zglobiu, a murmurat o veche arie pe care o cînta papa : „Tu te duci, ne părăseşti." Poupette a spus : „Ba nu, nu te părăsesc", şi mama a avut un mic zîmbet cu subînţeles. Respira din ce în ce mai greu. După o nouă injecţie, a şoptit cu o voce încleiată : „Trebuie... oprită.. moara. — Trebuie oprită

moara ? — Nu, a spus mama. Moartea." Apăsînd tare pe cuvîntul : moarte. A adăugat : „Nu vreau să mor. — Dar te-ai vindecat !" Apoi a cam luat-o razna : „Aş fi vrut să am timpul necesar să vă prezint cartea mea... Trebuie să dea să sugă cui vrea ea." Sora mea s-a îmbrăcat : mama îşi pierduse aproape cunoştinţa. Deodată a strigat : „Mă înăbuş." Gura i s-a deschis, ochii i s-au căscat, nemăsurat de mari pe chipul despuiat de carne : într-un spasm a intrat în comă. „Duceţi-vă să telefonaţi", a spus domnişoara Cournot. Poupette m-a chemat, eu n-am răspuns. Telefonista a insistat o jumătate de ceas înainte de a mă trezi. În tot acest răstimp Poupette se întorsese lîngă mama, care pierise. Inima bătea, ea respira, şezînd, cu ochii sticloşi, fără să vadă nimic. Şi aşa s-a sfîrşit : „Doctorii spuneau că se va stinge ca o lumînare : nu-i aşa, nu-i deloc aşa, a spus sora mea, hohotind. — Dar, doamnă, a răspuns infirmiera, vă asigur că a avut o moarte uşoară."

TOATĂ viaţa ei mama se temuse de cancer, şi poate se mai temea încă, la spital, cînd i s-au făcut radiografiile. După operaţie, nu s-a mai gîndit nici o clipă la asta. În unele zile era înfricoşată că nu va putea supravieţui unui şoc prea dur pentru vîrsta ei. Dar n-a încercat nici o îndoială : fusese operată de peritonită, serioasă, dar vindecabilă.

Ceea ce ne-a mirat încă şi mai mult este că n-a cerut să fie chemat un preot, nici chiar în ziua în care se văita : „N-am s-o mai văd pe Simone !" N-a scos din sertar cartea de rugăciuni, crucifixul, mătăniile pe care i le-a adus Marthe. Jeanne i-a sugerat într-o dimineaţă : „Mătuşă Françoise, azi e duminică ; n-ai vrea să te împărtăşeşti ? — Oh ! draga mea, sînt prea ostenită să mă mai rog ;

Dumnezeu e bun şi mare!" Doamna Tardieu a întrebat-o cu mai multă insistenţă, de faţă cu Poupette, dacă n-ar vrea să-l primească pe duhovnicul ei; chipul mamei s-a împietrit: „Prea obosită"; şi a închis ochii pentru a curma discuţia. După vizita unei alte vechi prietene, i-a spus Jeannei: „Biata Louise, îmi pune nişte întrebări stupide: m-a întrebat dacă în clinică există vreun preot. Îţi dai seama că puţin îmi pasă de asta!"

Doamna de Saint-Ange ne hărţuia: „Fiind atît de neliniştită, ar trebui să dorească alinarea religiei. — N-o doreşte. — Dar ne-a cerut să-i făgăduim, mie şi altor prietene, c-o vom ajuta să moară cum se cuvine. — Pentru moment, ceea ce vrea este să fie ajutată să se vindece." Lumea ne condamna. Fără îndoială n-am fi împiedicat-o pe mama să primească ultima cuminecătură, dar nici nu i-am impus-o. Ar fi trebuit s-o prevenim: „Ai cancer. Vei muri." Anumite bigote ar fi făcut-o, sînt sigură, dacă le-am fi lăsat singure cu ea. (În locul lor mi-ar fi fost teamă să nu trezesc în mama un păcat de revoltă care i-ar fi atras veacuri întregi de purgatoriu.) Mama nu dorea asemenea discuţii între patru ochi. Îi plăcea să aibă zîmbete tinere în preajma patului: „Voi avea tot timpul să văd nişte bătrîne ca mine, cînd mă voi retrage într-o casă de odihnă", le spunea nepoatelor ei. Se simţea în siguranţă cu Jeanne.

Marthe, două sau trei prietene pioase dar înțelegătoare și care aprobau minciunile noastre. Nu avea încredere în celelalte și vorbea despre unele dintre ele pe un ton plin de ranchiună : ca și cînd, cu un instinct surprinzător, ar fi ghicit care prezențe riscau să-i tulbure tihna : „N-am să mă mai duc să le văd pe doamnele de la Cerc. Nu voi mai pune piciorul acolo."

Unii oameni se vor gîndi : „Credința ei nu era decît superficială și verbală, fiindcă n-a rezistat în fața suferinței și a morții." Nu știu ce este credința. Dar religia era temelia și substanța însăși a vieții sale : hîrtiile găsite în sertarele ei ne-au confirmat-o. Dacă n-ar fi văzut în rugăciune decît un murmur mecanic, n-ar fi obosit-o mai mult să-și învîrtă între degete mătăniile decît să dezlege cuvinte încrucișate. Dimpotrivă, abținerea ei mă convinge că ruga era pentru ea un exercițiu care cerea atenție, meditație, o anumită stare sufletească. Știa ce ar fi trebuit să-i spună lui Dumnezeu : „Vindecă-mă. Dar facă-se voia Ta : primesc să mor." Ea nu primea însă. În acea clipă de adevăr nu voia să rostească cuvinte nesincere. Nu-și acorda totuși dreptul de a se răscula. Tăcea : „Dumnezeu este bun și mare."

„Nu înțeleg deloc", mi-a spus domnișoara Vauthier, înspăimîntată. „Mama dumneavoastră, care este atît de credincioasă, atît de pioasă, se

teme totuşi de moarte!" Nu ştia oare că unele sfinte au murit în urlete şi zvîrcoliri? De altfel, mama nu se temea nici de Dumnezeu, nici de diavol, ci numai de a părăsi această lume. Bunica mea a simţit că se duce. A spus, mulţumită: „Am să mănînc un ultim ou cu zeamă, şi-apoi am să mă duc lîngă Gustave." Nu trăise niciodată cu poftă; la optzeci şi patru de ani, vegeta, posacă: moartea nu o deranja deloc. Tatăl meu a dovedit acelaşi curaj: „Spune-i maică-ti să nu cheme preotul. Nu vreau să joc teatru", mi-a spus el. Şi mi-a dat instrucţiuni asupra anumitor probleme practice. Ruinat, acrit, a primit neantul la fel de senin cum primise bunica paradisul. Mama iubea viaţa aşa cum o iubesc şi eu, şi încerca dinaintea morţii aceeaşi revoltă ca şi mine. În timpul agoniei sale am primit multe scrisori care comentau ultima mea carte: „Dacă nu v-aţi fi pierdut credinţa, moartea nu v-ar înspăimînta atît de mult", îmi scriau, cu o compătimire unsă cu venin, nişte oameni cucernici. Unii cititori binevoitori mă încurajau: „A dispărea nu înseamnă nimic: opera dumneavoastră va rămîne." Şi, în sinea mea, tuturor le răspundeam că se înşală. Religia nu ne putea da, nici mamei, nici mie, speranţa unui succes postum. Fie că ne-o închipuim cerească sau pămîntească, ideea nemuririi, atunci cînd ţii la viaţă, nu te consolează de moarte.

CE s-ar fi întîmplat dacă medicul mamei ar fi descoperit cancerul încă de la primele simptome ? Fără îndoială l-ar fi combătut prin raze și mama ar fi trăit doi sau trei ani în plus. Dar ar fi cunoscut, sau cel puțin ar fi bănuit, natura bolii și ar fi trăit sfîrșitul vieții în chinuri. Am deplîns faptul că greșeala medicului ne-a amăgit ; altfel, fericirea mamei ar fi devenit prima noastră grijă. N-ar fi fost mare lucru ca Jeanne și Poupette s-o primească la ele, în timpul verii. Aș fi văzut-o mai des, aș fi inventat plăceri pentru ea.

Și trebuie să regretăm sau nu că doctorii au reanimat-o și au operat-o ? A „cîștigat" treizeci de zile, ea, care nu voia să piardă nici măcar una singură. I-au adus bucurii, dar și neliniște și sufe-

rință. Întrucît a scăpat de martiriul de care am crezut uneori că este amenințată, n-aș ști să decid în numele ei. Pentru sora mea, a o pierde pe mama chiar în ziua în care o revedea ar fi însemnat un șoc de pe urma căruia s-ar fi redresat cu greu. Și eu ? Aceste patru săptămîni mi-au lăsat imagini, coșmaruri, tristeți pe care nu le-aș fi cunoscut dacă mama s-ar fi stins miercuri dimineață. Dar nu pot măsura zguduirea pe care aș fi resimțit-o, pentru că durerea mea a explodat într-un chip ce nu l-am prevăzut. De pe urma acestui răgaz noi am tras un beneficiu sigur : ne-a salvat — sau aproape — de remușcări. Cînd o ființă dragă dispare, plătim cu mii de regrete sfîșietoarea greșeală de a supraviețui. Moartea sa ne dezvăluie singularitatea ei unică ; devine vastă ca lumea pe care absența sa o face să dispară pentru sine, pe care prezența sa o făcea să existe în întregime ; ni se pare că ar fi trebuit să ocupe un loc mai mare în viața noastră : la limită tot locul. Ne smulgem din acest vîrtej : nu era decît un individ printre atîția alții. Dar cum nu se face niciodată tot ce este cu putință, pentru nimeni — chiar și în limitele, contestabile, pe care ni le-am fixat — mai avem încă să ne aducem multe reproșuri. Față de mama eram mai ales vinovate, în anii din urmă, de neglijențe, de omisiuni, de abțineri. Ni s-a părut că le-am răs-

cumpărat prin zilele pe care i le-am consacrat, prin pacea pe care i-o dăruia prezența noastră, prin victoriile repurtate asupra fricii și a durerii. Fără vigilența noastră îndărătnică, ar fi suferit cu mult mai mult.

Căci, într-adevăr, prin comparație, moartea ei a fost ușoară. „Nu mă lăsați pradă fiarelor." Mă gîndesc la toți cei care nu pot adresa acest apel nimănui : cîtă neliniște să te simți un lucru fără apărare, lăsat pe de-a întregul în voia medicilor indiferenți și a infirmierelor surmenate. Cine să le pună mîna pe frunte cînd îi cuprinde spaima ; cine să le dea un calmant cînd îi sfîrtecă durerile ; cine să le îndruge verzi și uscate pentru a umple tăcerea neantului ? „În douăzeci și patru de ore, a îmbătrînit cu patruzeci de ani." Și fraza aceasta m-a obsedat. Mai există încă și astăzi — de ce ! — agonii cumplite. Și apoi, în sălile comune, cînd se apropie ultimele clipe, patul muribundului este înconjurat de un paravan ; a văzut același paravan în jurul altor paturi care a doua zi erau goale : știe. Mi-o imaginam pe mama, orbită ceasuri întregi de acel soare negru pe care nimeni nu îl poate privi în față : spaima ochilor larg deschiși, cu pupilele dilatate. A avut o moarte ușoară ; o moarte de privilegiată.

POUPETTE a dormit la mine. La ora zece dimineața ne-am întors la clinică : la fel cum se petrece în hoteluri, camera trebuia eliberată înainte de ora prînzului. Încă o dată am urcat scara, am deschis două uși : patul era gol. Pereții, fereastra, lămpile, mobilele, fiecare lucru la locul său, și pe albeața cearșafului, nimic. A prevedea nu înseamnă a ști : lovitura a fost atît de brutală, de parcă nici nu ne-am fi așteptat la ea. Am scos din dulap valizele și am îngrămădit în ele cărți, rufărie, obiecte de toaletă, hîrtii : șase săptămîni ale unei intimități măcinate de trădare. Am lăsat capotul roșu. Am străbătut grădina. Undeva, în fund, ascunsă în verdeață, se afla o morgă, și înăuntrul ei cadavrul mamei cu fîșia de tifon care îi susținea

bărbia. Poupette, care suferise — din proprie voință, dar și din întîmplare — cele mai dure șocuri, era prea frîntă ca să-i mai sugerez să mergem s-o vedem. Și nici nu eram sigură că doream acest lucru.

Am lăsat valizele în strada Blomet, la portăreasă. Am zărit o întreprindere de pompe funebre : „Ori aici, ori în altă parte, tot una e..." Doi domni în negru ne-au întrebat ce dorințe avem. Ne-au arătat, în fotografii, cîteva modele de sicrie : „Acesta este mai estetic..." Poupette a început să rîdă și să hohotească : „Mai estetic ! Cutia asta ! Nu voia să fie vîrîtă în cutia asta !" Înmormîntarea s-a fixat peste două zile, vineri. Dorim flori ? Am spus da, fără a ști de ce : nici cruce, nici coroană, ci o jerbă mare. Perfect : vor avea grijă de totul. După-amiază am urcat valizele în apartament. Domnișoara Leblon îl transformase : mai curat, mai vesel, abia l-am recunoscut : cu atît mai bine. Am pus într-un dulap sacul cu lizeuza și cămășile de noapte, am rînduit cărțile, am azvîrlit apa de colonie, bomboanele, obiectele de toaletă, și am adus restul la mine. Noaptea abia am putut să adorm. Nu regretam că mă despărțisem de mama cu aceste ultime cuvinte : „Sînt mulțumită că m-ai văzut atît de bine." Dar îmi reproșam că părăsisem prea în grabă cadavrul ei. Ea spunea, și sora mea la fel :

„Un cadavru nu înseamnă nimic." Totuşi era carnea ei, oasele ei şi cîtva timp încă chipul ei. Cu tatăl meu, am stat alături de el pînă în clipa cînd a devenit pentru mine un lucru ; am domesticit trecerea de la prezenţă la neant. Cu mama, am plecat aproape de îndată după ce am îmbrăţişat-o şi iată că mi se părea că, în frigul unei morgi, zăcea încă persoana ei, însingurată. Aşezarea în sicriu avea loc a doua zi după-amiază : voi fi oare de faţă ?

Pe la ora patru, m-am dus la clinică să achit nota. Sosiseră scrisori şi o pungă cu pastă de fructe pentru mama. Am urcat să-mi iau rămas bun de la infirmiere. Le-am găsit pe tinerele Martin şi Parent, rîzînd, pe coridor. Aveam un nod în gîtlej, cu greu am putut scoate două cuvinte. Am trecut prin faţa uşii 114 ; se scosese plăcuţa : *Vizite interzise*. În grădină, am şovăit o clipă : n-am avut curajul ; şi la ce bun ? Am plecat. Am revăzut magazinul Cardin şi frumoasele rochii de casă. Mi-am spus că de acum încolo nu voi mai şedea în vestibul, nu voi mai ridica receptorul alb, nu voi mai face drumul acesta ; aş fi stricat bucuroasă aceste obiceiuri dacă mama ar fi fost vindecată ; dar aşa păstram nostalgia lor, pentru că le pierdusem pierzînd-o pe ea.

Voiam să împărţim amintiri unor prietene intime de-ale ei. Dinaintea coşului de pai, plin cu

sculuri de lînă și o împletitură neterminată, dinaintea mapei de pe biroul ei, a foarfecelor, a degetarului ei, ne-a năpădit emoția. Este cunoscută puterea pe care o au obiectele : viața se pietrifică în ele, devenind mai prezentă decît în oricare dintre momentele ei. Zăceau pe masa mea, orfane, inutile, așteptînd să se preschimbe în resturi, sau să capete o nouă stare civilă : trusa mea, pe care o am de la mătușa Françoise. Ceasul i l-am destinat Marthei. Desprinzînd șnurul negru, Poupette a început să plîngă : „E o prostie, nu sînt fetișistă, dar nu pot arunca panglica asta. — Păstreaz-o." Este inutil a pretinde să integrezi moartea în viață și să te porți în chip rațional în fața unui lucru care nu mai este : fiecare să se descurce după bunul plac în confuzia sentimentelor sale. Înțeleg orice ultimă voință și chiar faptul de a nu avea nici una ; înțeleg că unii pot strînge în brațe niște oseminte, sau că alții lasă trupul ființei iubite să fie azvîrlit în groapa comună. Dacă sora mea ar fi ținut s-o îmbrace pe mama, sau ar fi dorit să-i păstreze verigheta, aș fi admis tot atît de bine reacțiile ei, ca și pe ale mele. N-am avut nici o nedumerire în ce privește înmormîntarea. Gîndeam că-i cunoaștem dorințele mamei și ne-am plecat lor.

De altfel aveam de înfruntat niște dificultăți macabre. Posedam, la cimitirul Père-Lachaise, un

loc de veci, cumpărat acum treizeci de ani de o doamnă Mignot, sora străbunicului nostru. Era înmormîntată acolo, ca și bunicul, soția lui, fratele lui, unchiul meu Gaston și tata. Nu mai era loc. Într-un asemenea caz, se înhumează defunctul într-o groapă provizorie și, după ce se adună osemintele predecesorilor într-un singur sicriu, este îngropat în cavoul familiei. Numai că terenul cimitirului costă foarte scump și administrația se străduie să recupereze locurile de veci : i se cere proprietarului să reînnoiască din treizeci în treizeci de ani afirmarea drepturilor sale. Termenul fusese depășit. Nu ni se notificase la timpul prevăzut că riscăm să pierdem aceste drepturi, urma deci să le păstrăm, cu condiția să nu existe nici un urmaș al familiei Mignot care să ni le dispute. Așteptînd pînă cînd un notar avea să facă dovada, corpul mamei urma să fie păstrat într-un depozit.

Ceremonia de a doua zi ne îngrozea. Am luat calmante, am dormit pînă la ora șapte, am băut ceai, am mîncat, și iarăși am luat calmante. Cu puțin înainte de ora opt, o dubă neagră s-a oprit pe strada pustie : înainte de ivirea zorilor se dusese să ia corpul care fusese scos din clinică printr-o poartă dosnică. Am străbătut ceața rece a dimineții și ne-am așezat în mașină, Poupette între șofer și unul din domnii Durand, eu în

spate, lîngă un soi de cufăr metalic. „Aici e ?“ a întrebat sora mea. „Da.“ A hohotit scurt : „Singurul lucru care mă consolează, mi-a spus ea, este că şi eu voi trece prin asta. Altfel, ar fi prea nedrept !“ Da. Asistam la repetiţia generală a propriei noastre înmormîntări. Din nefericire, fiecare trăieşte singur această aventură comună tuturor. Noi n-am părăsit-o pe mama cît a durat agonia pe care ea o confunda cu o convalescenţă, şi am fost în chip radical separate de ea.

Cît am străbătut Parisul, priveam străzile, oamenii, avînd grijă să nu mă gîndesc la nimic. Nişte automobile aşteptau la poarta cimitirului : familia. Ne-au urmat pînă la capelă. Toată lumea a coborît. În vreme ce cioclii scoteau sicriul, am dus-o pe Poupette spre sora mamei, cu chipul împurpurat de durere. Am intrat în cortegiu ; capela era plină de lume. Nici o floare pe catafalc, antreprenorii le lăsaseră în dubă : n-avea nici o importanţă.

Un preot tînăr, în pantaloni pe sub odăjdii, a rostit liturghia şi a ţinut un mic discurs, de o stranie tristeţe : „Dumnezeu este foarte departe, a spus el. Chiar şi pentru aceia dintre voi care au o nestrămutată credinţă, sînt zile cînd Dumnezeu este atît de departe, încît pare absent. S-ar putea spune chiar neglijent. Dar el ni l-a trimis pe fiul

său.“ S-au așezat două scăunele pentru împărtășanie. Aproape toată lumea s-a împărtășit. Preotul a mai vorbit încă puțin. Și pe amîndouă ne gîtuia emoția cînd rostea : „Françoise de Beauvoir“ ; aceste cuvinte o înviau, ele îi totalizau viața, din copilărie pînă la căsătorie, la văduvie, la sicriu ; Françoise de Beauvoir : femeia aceasta ștearsă, al cărei nume fusese rostit atît de rar, devenea un personaj.

Lumea s-a perindat ; cîteva femei plîngeau. Încă mai strîngeam mîinile întinse cînd ciocliі au scos coșciugul din capelă ; de data asta Poupette l-a văzut și s-a prăvălit pe umărul meu : „I-am făgăduit să n-o așezăm în cutia asta !“ M-am felicitat că nu și-a amintit cealaltă rugă : „Nu mă lăsa să cad în groapă !“ Unul din domnii Durand a explicat celor de față că nu le mai rămînea decît să se împrăștie. Dricul s-a pus în mișcare, singur, și nici măcar nu știu unde s-a dus.

Într-o mapă de scris pe care am adus-o de la clinică am găsit, pe o fîșie de hîrtie, două rînduri notate de mama, cu scrisul ei la fel de țeapăn și ferm ca la douăzeci de ani : „Vreau o înmormîntare simplă. Nici flori, nici coroane. Ci multe rugăciuni.“ Ei bine ! i-am îndeplinit ultimele dorințe, și cu atît mai fidel cu cît florile au fost uitate.

De ce moartea mamei m-a zdruncinat atît de tare ? De cînd plecasem de-acasă, nu-mi inspirase decît puține elanuri. Cînd l-a pierdut pe tata, intensitatea și simplitatea durerii sale m-a mișcat, ca și solicitudinea sa : „Gîndește-te la tine", îmi spunea ea, bănuind că mă abțin să plîng spre a nu o îndurera mai mult. Un an mai tîrziu, agonia mamei sale îi împrospătase dureros amintirea agoniei tatii : în ziua înmormîntării, a zăcut în pat cu o depresiune nervoasă. Petrecusem noaptea alături de ea ; uitînd greața mea față de acest pat nupțial în care m-am născut, în care murise tatăl meu, am privit-o cum doarme ; la cincizeci și cinci de ani, cu ochii închiși, cu chipul destins, era încă o femeie frumoasă ; o

admiram că violenţa emoţiilor îi întrecuse voinţa. De obicei, mă gîndeam la ea cu indiferenţă. Cu toate acestea, în somnul meu — în vreme ce tata îmi apărea foarte rar şi în chip anodin — ea juca rolul esenţial : se confunda cu Sartre, şi eram fericite împreună. Apoi visul se prefăcea în coşmar : de ce locuiam iarăşi cu ea ? cum de ajunsesem iarăşi pe mîna ei ? Vechea noastră relaţie supravieţuia deci în mine sub dubla ei înfăţişare : o dependenţă dragă şi detestată. Ea a înviat cu toată tăria cînd accidentul mamei, boala, sfîrşitul ei au sfărîmat rutina în care se împotmoliseră raporturile noastre. În urma celor care părăsesc această lume, timpul dispare ; şi cu cît înaintez în vîrstă, cu atît trecutul meu se contractă. „Mămicuţa dragă" de pe vremea cînd aveam zece ani nu se mai deosebeşte de femeia ostilă care mi-a oprimat adolescenţa ; le-am plîns pe amîndouă, plîngînd-o pe bătrîna mea mamă. Tristeţea înfrîngerii noastre, cu care crezusem că m-am resemnat, mi s-a înfipt din nou în inimă. Privesc cele două fotografii ale noastre, care datează din aceeaşi epocă. Am optsprezece ani, ea se apropie de patruzeci. Astăzi aş putea aproape să-i fiu mamă, şi bunică, acestei fete cu ochi trişti. Mi se face milă de ele, de mine pentru că sînt atît de tînără şi nu înţeleg, de ea pentru că viitorul ei este închis şi n-a înţeles niciodată nimic. Dar n-aş putea

să le dau vreun sfat. Nu era în puterea mea să șterg amintirea nefericirilor din copilărie care o condamnau pe mama să mă facă nefericită și să sufere în schimb din această pricină. Căci dacă e adevărat că mi-a otrăvit mulți ani din viață, fără voie am răsplătit-o cu vîrf și îndesat. S-a frămîntat pentru sufletul meu. Era mulțumită de reușitele mele în această lume, dar dureros afectată de scandalul pe care îl iscasem în mediul său. Nu-i făcea plăcere să-l audă pe un văr de-al ei spunînd : „Simone este rușinea familiei".

Schimbările intervenite la mama în timpul bolii mi-au ascuțit regretele. Am mai spus-o : înzestrată cu un temperament robust și fierbinte, s-a dezechilibrat și a devenit incomodă prin renunțările sale. Doborîtă la pat de boală, se hotărîse să trăiască pentru ea, dar păstra totuși o statornică grijă față de alții : din conflictele sale se născuse o armonie. Tata coincidea exact cu personajul său social : clasa din care făcea parte și el însuși vorbeau prin gura lui într-un singur glas. Ultimele sale cuvinte — „Tu ți-ai cîștigat viața de tînără, soră-ta m-a costat scump" — descurajau orice lacrimă. Mama era înfundată pînă la gît într-o ideologie spiritualistă ; dar avea față de viață o patimă animalică din care izvora curajul ei și care, atunci cînd și-a cunoscut valoarea trupului, a apropiat-o de adevăr. S-a dezbărat de ponci-

fele care mascau tot ce avea sincer și atrăgător în ea. Atunci am simțit căldura unei duioșii pe care gelozia o desfigurase adesea și pe care ea a știut s-o exprime atît de prost. Printre hîrtiile ei am găsit dovezi mișcătoare. Pusese deoparte două scrisori, una de la un iezuit, alta de la o prietenă, care o asigurau că într-o bună zi mă voi întoarce la Dumnezeu. Recopiase cu mîna ei un fragment din Chamson, în care el spunea cam așa : dacă la douăzeci de ani aș fi întîlnit un om prestigios, mai vîrstnic decît mine, care mi-ar fi vorbit de Nietszche, de Gide, de libertate, aș fi rupt orice legătură cu căminul părintesc. Dosarul acesta mai cuprindea un articol tăiat dintr-un ziar : *Jean-Paul Sartre a salvat un suflet*. În el Rémy Roure povestește — ceea ce de altfel este fals — cum după reprezentația *Barionei*, la Stalag XII D, un medic ateu s-a convertit. Știu bine ce pretindea de la aceste texte : să o liniștească în ce mă privește ; dar n-ar fi simțit asemenea nevoie dacă mîntuirea mea n-ar fi îngrijorat-o foarte tare. „Desigur, aș vrea să ajung în cer : dar nu singură, nu fără fetele mele", a scris ea unei călugărițe tinere.

Foarte rar se întîmplă ca dragostea, prietenia, camaraderia să învingă însingurarea morții ; în ciuda aparențelor, chiar atunci cînd o țineam pe mama de mînă, nu eram cu ea : o mințeam. Fiindcă fusese totdeauna mistificată, această supremă mis-

tificare mi-era odioasă. Mă făceam complice cu destinul care o siluia. Totuşi, prin fiecare celulă din trupul meu, mă uneam cu refuzul, cu revolta ei : şi din această pricină înfrîngerea ei m-a zdrobit. Cu toate că nu am fost de faţă cînd şi-a dat sufletul — deşi de trei ori asistasem la ultimele clipe ale unui muribund — totuşi la căpătîiul ei am văzut Moartea din dansurile macabre, rînjind cu viclenie, Moartea din poveştile de priveghi, care bate la uşă, cu coasa în mînă, Moartea care vine de aiurea, străină, inumană : avea însuşi chipul mamei descoperindu-şi falca într-un zîmbet larg şi neştiutor.

„E la vîrsta cînd te aştepţi să moară." Tristeţea bătrînilor, exilul lor : mai tuturor nici nu le trece prin minte că vîrsta aceasta a sunat pentru ei. Şi eu — şi chiar în legătură cu mama mea — am folosit acest clişeu. Nu înţelegeam cum poate fi plîns cu sinceritate un părinte, un bunic de peste şaptezeci de ani. Dacă întîlneam o femeie de cincizeci de ani copleşită de pierderea propriei mame, spuneam despre ea că este o nevrozată : toţi sîntem muritori ; la optzeci de ani eşti destul de bătrîn pentru a-ţi fi trăit traiul...

Dar nu. Omul nu moare pentru că s-a născut, nici pentru că a trăit, nici de bătrîneţe. Moare de *ceva*. Cu toate că o ştiam pe mama condamnată, prin vîrstă, la un sfîrşit apropiat, surpriza

oribilă nu a fost atenuată cînd am aflat că are un sarcom. Un cancer, o embolie, o congestie pulmonară : e la fel de brutal şi imprevizibil ca oprirea unui motor în plin zbor. Mama îndemna la optimism cînd, neputincioasă, muribundă, afirma preţul infinit al fiecărei clipe ; pe cînd înverşunarea ei zadarnică sfîşia pînă şi vălul liniştitor al banalităţii cotidiene. Nu există moarte naturală : nimic din ceea ce i se întîmplă omului nu este vreodată natural, fiindcă prezenţa lui pune lumea sub semnul îndoielii. Toţi sîntem muritori : dar pentru fiecare moartea este un accident şi — chiar dacă o cunoaşte şi o primeşte — o violenţă nemeritată.

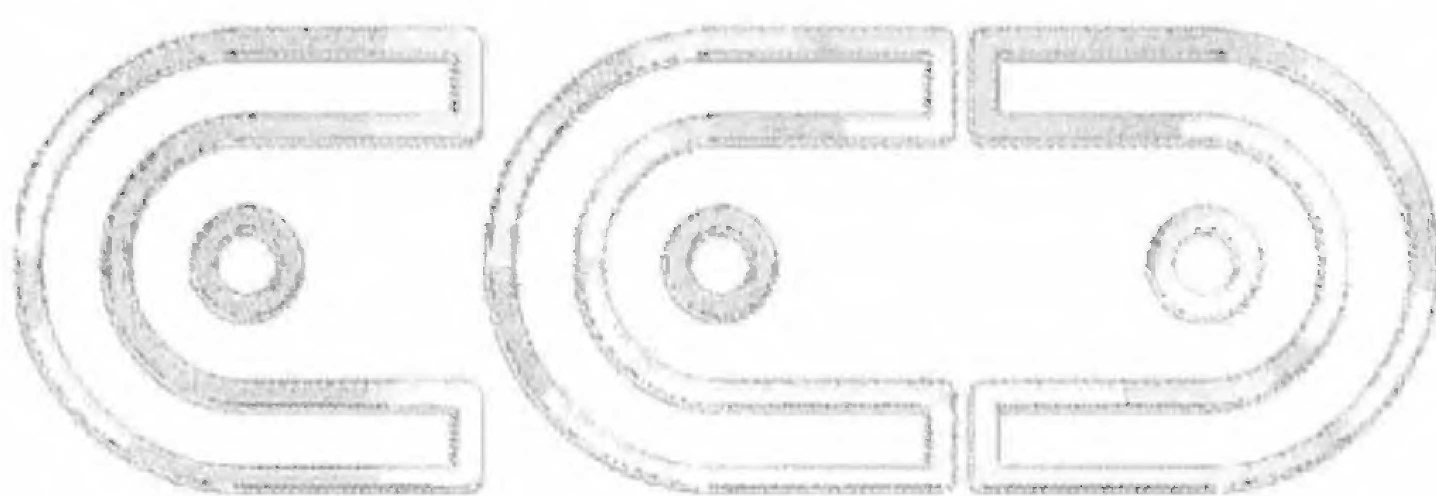
Lector ANGELA CIŞMAŞ

Tehnoredactor AURA IONESCU

TIPARUL EXECUTAT LA
ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918",

Coli tipar : 4 Comanda nr. 1/204

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

